

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**SURADNJA JEDNORODITELJSKIH OBITELJI SA
ŠKOLOM – PERSPEKTIVA NASTAVNIKA**

Diplomski rad

Helena Gašljević

Zagreb, studeni 2016.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Odsjek za pedagogiju

**SURADNJA JEDNORODITELJSKIH OBITELJI SA ŠKOLOM –
PERSPEKTIVA NASTAVNIKA**

Diplomski rad

Helena Gašljević

Mentorica: prof. dr. sc. Branka Galić

Komentorica: doc. dr. sc. Barbara Kušević

Zagreb, studeni 2016.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Jednoroditeljske obitelji u Republici Hrvatskoj.....	2
2.1. Određenje jednoroditeljskih obitelji.....	2
2.2. Porast broja jednoroditeljskih obitelji	5
2.3. Položaj jednoroditeljskih obitelji u društvu	7
2.3.1. Materijalni problemi	8
2.3.2. Zdravstveni problemi.....	11
2.3.3. Osuda društva	12
2.3.4. Nedostatna socijalna podrška	15
3. Suradnja jednoroditeljskih obitelji i škole	18
3.1. Određenje i važnost suradnje obitelji i škole	18
3.2. Izazovi suradnje jednoroditeljskih obitelji i škole.....	21
3.2.1. Materijalne i vremenske poteškoće	21
3.2.2. Stav nastavnika prema jednoroditeljskim obiteljima.....	23
3.2.3. Kompetentnost nastavnika za suradnju s (jedoroditeljskim) obiteljima	24
4. Empirijski dio.....	26
4.1. Problem i cilj istraživanja.....	26
4.2. Metodologija istraživanja	27
4.3. Rezultati istraživanja i rasprava	30
4.3.1. Iskustvo rada s jednoroditeljskim obiteljima.....	30
4.3.2. Percepcija uključenosti jednoroditeljskih obitelji u djetetovo obrazovanje	32
4.3.3. Procjena kvalitete suradnje s jednoroditeljskim obiteljima.....	40
4.3.4. Prepreke suradnji s jednoroditeljskim obiteljima	42
4.3.5. Prilagođavanje suradnje specifičnostima jednoroditeljskih obitelji	43

5. Zaključak.....	51
6. Literatura.....	54
7. Prilozi.....	62
Prilog 1. Instrument istraživanja.....	62
Prilog 2. Suglasnost sudionika	64
Prilog 3. Odluka Povjerenstva Odsjeka za sociologiju za prosudbu etičnosti istraživanja.....	65
Prilog 4. Tablica kodova i kategorija	66
8. Sažetak	73

1. Uvod

Suvremeno društvo obilježava pluralitet obiteljskih struktura, a u Hrvatskoj se prema svojim karakteristikama (koje ćemo kasnije u radu objasniti) kao specifična struktura izdvajaju jednoroditeljske obitelji, čiji broj kontinuirano raste (Pećnik, Raboteg-Šarić, 2005). Iako Grozdanić (2000) napominje da jednoroditeljska obitelj nije sociološki jedinstvena kategorija koju bi bilo lako definirati, postoje neki pokazatelji koji su zajednički velikom broju jednoroditeljskih obitelji i koji ih čine odgojno ranjivima (feminizacija i infantilizacija siromaštva, niža socijalna podrška, povećana razina stresa, suočavanje s osuđivanjem, ismijavanjem i podcjenjivanjem; Galić, 2011; Grozdanić, 2000), a zbog kojih se jednoroditeljske obitelji mogu osjećati marginalizirano u društvu u kojem žive.

Jedan od predstavnika tog društva je i škola koju dijete pohađa. Suradnja obitelji i škole, kao proces međusobnog informiranja, savjetovanja, učenja, dogovaranja i druženja s ciljem dijeljenja odgovornosti za dječji razvoj (Maleš, 2003), jedno je od najaktualnijih pitanja pedagoške teorije i prakse, no položaj jednoroditeljskih obitelji u suradnji sa školom u Hrvatskoj je još uvijek nedovoljno istražen. Stoga je osnovni cilj ovog rada predstaviti specifičnosti suradnje jednoroditeljskih obitelji sa školom iz perspektive nastavnika.

U teorijskom dijelu rada govori se o jednoroditeljskim obiteljima u Republici Hrvatskoj, porastu njihova broja i položaju u društvu, a zatim se govori o suradnji obitelji i škole - definira se suradnja i argumentira njena važnost, kao i izazovi koji se javljaju prilikom suradnje jednoroditeljskih obitelji i škole. U empirijskom dijelu rada prikazani su rezultati triju fokus grupa provedenih s ukupno 17 sudionica, nastavnica iz dviju zagrebačkih osnovnih škola, čiji je cilj bio ispitati kako nastavnici percipiraju jednoroditeljske obitelji i kakva iskustva u suradnji s njima imaju. U zaključnome dijelu rada kritički se promišlja o ograničenjima studije te se daju preporuke za daljnje istraživanje suradnje jednoroditeljskih obitelji i škole.

2. Jednoroditeljske obitelji u Republici Hrvatskoj

2.1. Određenje jednoroditeljskih obitelji

Obitelj je složeni društveni fenomen čijim su se proučavanjem i definiranjem bavili mnogi autori, no unatoč tom intenzivnom znanstvenom interesu, jednoznačno određenje obitelji ne postoji ni u kojoj znanstvenoj disciplini, već se određenja razlikuju ovisno o području kojim se autori bave. U ovome ćemo radu obitelj analizirati iz pedagoške i sociološke perspektive.

Pedagoška perspektiva naglasak stavlja na odgoj jer se obitelj shvaća kao odgojna zajednica koja cjelokupnim obiteljskim kontekstom djeluje na razvitak ličnosti djeteta. Maleš (1988) obitelj iz pedagoške perspektive definira kao: „odgojnu zajednicu roditelja i djece zasnovanu na emocijama ljubavi i privlačenja, a karakteriziranu zajedničkim stanovanjem i ekonomskom kooperacijom članova“ (Maleš, 1988:7). Nadalje, obitelj se definira i kao društvena skupina u kojoj se ostvaruje proces odgoja i socijalizacije djece (Rosić, 1998), dok Bašić (2009) navodi kako je u obitelji kao odgojnoj zajednici nužno postojanje pedagoškog odnosa u smislu hijerarhijskog (generacijskog) odnosa, stoga partneri bez djece prema tom gledištu ne mogu biti obitelj. Potonje određenje je problematično jer diskriminira parove bez djece, no iz pedagoške perspektive nije sporno jer iz prethodno navedenih definicija obitelji možemo vidjeti kako pedagogija određuje obitelj kao odgojnu zajednicu. Stoga je, uz osobu roditelja, u njoj nužno postojanje barem jednog djeteta.

Sociološka perspektiva na obitelj gleda kao na društvenu organizaciju. George Peter Murdock (prema Haralambos i Holborn, 2002:504) iznosi svoju definiciju obitelji, a iz koje iščitavamo kako je ovo određenje isključivo spram jednoroditeljskih obitelji: „Obitelj je društvena skupina koju karakterizira zajedničko prebivanje, ekonomska suradnja i reprodukcija. Ona obuhvaća odrasle osobe oba spola od kojih barem dvije održavaju društveno prihvaćenu spolnu vezu, plus jedno ili više djece, vlastite ili usvojene, odraslih osoba koje seksualno kohabitiraju“. S Murdockom se slaže i Mladenović (1987; prema Petani, 2007), navodeći kako obitelj karakteriziraju srodnički odnosi, socijalizacija te osiguravanje i obavljanje određenih ekonomskih djelatnosti u sklopu obitelji. Parsons, jedan od najvećih sociologa modernog doba, obitelj smatra

jednim od glavnih mehanizama socijalne integracije i temeljem institucionalnog mehanizma prenošenja kulturnih obrazaca i socijalizacije (Kregar, 1994).

Iz gore navedenih definicija možemo vidjeti da pedagojska perspektiva daje važnost odgojnom segmentu obitelji. Ona gleda na obitelj kao odgojnu zajednicu za koju su važni kvaliteta roditeljevanja i poticajnost obiteljskoga konteksta, dok sociolojska perspektiva stavlja fokus na važnost obitelji kao društvene institucije koja omogućava pojedincu prilagodbu u društvu u kojem živi i funkcioniranje u njemu.

Za obje je perspektive, pedagojsku kao i sociolojsku, relevantna činjenica da se obitelji razlikuju s obzirom na svoju strukturu, pod kojom podrazumijevamo broj članova obitelji i njihove međusobne odnose (Čudina-Obradović, Obradović, 2006). Danas se mogu primijetiti jednohramiteljske i dvohramiteljske obitelji, no to nisu jedine obiteljske strukture. Čudina-Obradović i Obradović (2006) razlikuju ukupno 10 obiteljskih struktura: dvoroditeljske obitelji s dva biološka roditelja, dvoroditeljske obitelji s dva adoptivna roditelja, jednoroditeljske obitelji s podjednakom podjelom roditeljstva oca i majke, jednoroditeljske obitelji s majkom kao glavom obitelji uz kontakte s ocem, jednoroditeljske obitelji s majkom kao glavom obitelji bez kontakta s ocem, jednoroditeljske obitelji s majkom kao glavom bez poznatog oca, jednoroditeljske obitelji s ocem kao glavom obitelji, dvoroditeljske obitelji s majkom i poočimom, dvoroditeljske obitelji s ocem i pomajkom te jednoroditeljske obitelji unutar majčine roditeljske obitelji. Iako naizgled detaljna, ova klasifikacija obiteljskih struktura ipak nije posve dosljedna ni precizna: na primjer, u njoj se ne razrađuju jednoroditeljske obitelji s ocem kao glavom obitelji s obzirom na odnos s majkom (kao što se to čini za jednoroditeljske majčinske obitelji), kao što se kod dvoroditeljskih obitelji s dva adoptivna roditelja ne navode spol i seksualna orijentacija tih roditelja.

Jednoroditeljske obitelji obiteljska su struktura koja je postala predmetom interesa znanstvenika nakon Drugog svjetskog rata (Maleš, 1988). Autori su te obitelji različito imenovali pa su se u stručnoj literaturi uz izraz *jednoroditeljska obitelj* koristili razni sinonimi: napuštena ili nekompletna obitelj, deficijentna obitelj, razorena obitelj, krnja ili nepotpuna obitelj, kvantitativno-deficijentna obitelj, neuravnotežena obitelj, organizacijska i sadržajna nepotpunost i sl. (Piorkovska-Petrović, 1990; prema Grozdanić, 2000; Maleš, 1988).

Sedamdesetih godina, uz povećanje broja istraživanja koja problematiziraju jednoroditeljske obitelji, dolazi do terminološke revizije, tj. do neutralizacije same terminologije. Tako nastaju izrazi *jednoroditeljska ili dvoroditeljska obitelj*, koji nemaju nikakvu prethodnu kvalifikaciju osim činjenice da u obitelji postoje jedan ili dva roditelja (Milić, 2007).

Izrazom jednoroditeljska ili dvoroditeljska obitelj napustili su se prethodni obilježavajući izrazi, u prilog čemu govore i Kušević (2011) i Janković (1995), ističući kako konstrukciji „normalne“ i „potpune“ obitelji kao zajedništva biološkog oca, biološke majke i barem jednog djeteta sve manje obitelji odgovara (Kušević, 2011) te kako je obitelj kao živi sustav više od zbroja svojih članova (Janković, 1995).

Ipak, i dalje se uz *jednoroditeljske obitelji* koriste i drugi, po svom značenju, uži izrazi, poput *samohrani roditelj, roditelj samac, jedan roditelj, roditelj bez bračnog partnera, roditelj koji živi sam* itd. (Piorkovska-Petrović, 1990; prema Grozdanić, 2000). Tako Raboteg-Šarić i sur. (2003) pojašnjavajući jednoroditeljske obitelji govore o *samohranim roditeljima* ili *roditeljima samcima*. To su roditelji koji su sami, samostalni, usamljeni, prepušteni sami sebi, nevjenčani ili izvan stalne veze. Oni samostalno, bez brige drugog roditelja skrbe o djetetu. Izrazi *samohrani roditelji* ili *roditelji samci* nemaju negativnu konotaciju kao što to imaju gore navedeni sinonimi (npr. napuštena obitelj, deficijentna obitelj, nepotpuna obitelj). Iako je korištenje izraza jednoroditeljska obitelj ispravnije s obzirom na strukturu (jedan roditelj na čelu obitelji), a i više je u duhu s prijevodom termina „single parent“ s engleskog jezika, nije najbolje rješenje jer se na taj način ne dobivaju informacije o ulozi drugog roditelja u odgoju djece (Raboteg-Šarić i sur., 2003), koji može biti odsutan od prvog dana, odsutan od određenog trenutka zbog razvoda braka ili smrtnog slučaja.

Milić (2007) smatra da jednoroditeljske obitelji predstavljaju daleko najrašireniji vid narušavanja tradicionalnog obrasca roditeljstva, iako on istovremeno ne prelazi tradicionalno uspostavljen obrazac asimetričnih uloga i položaja oca i majke. No, jednoroditeljske obitelji nisu manje obitelji od onih dvoroditeljskih, nego je jednostavno drugačija obiteljska struktura za obnašanje obiteljskih funkcija (Cox, 1990; Bozetta, 1992; prema Schwartz, 1999).

S obzirom na opisane poteškoće definiranja jednoroditeljskih obitelji, u radu ćemo pod terminom *jednoroditeljske obitelji* podrazumijevati *one obitelji u kojima jedan roditelj uglavnom sam, bez svakodnevne pomoći drugog roditelja, brine za djecu*. Pritom se ne usmjeravamo samo na obitelji u kojima drugi roditelj nije živ ili poznat, već na sve obitelji u kojima drugi roditelj (ukoliko jest živ) ne živi s djetetom i ne obnaša roditeljsku ulogu na svakodnevnoj bazi. Takvo je određenje sukladno onome koje nude Pećnik i Raboteg-Šarić (2005:2), a koje pod terminom jednoroditeljska obitelj smatraju „obitelji u kojima jedan roditelj sam, bez drugog roditelja brine za djecu.“

2.2. Porast broja jednoroditeljskih obitelji

Iako je izraz jednoroditeljska obitelj relativno mlad i tek nedavno određen, jednoroditeljske obitelji postoje oduvijek, iako ne u tolikom broju koliko ih ima danas. Razlozi za ovako veliki opseg jednoroditeljskih obitelji su brojni, a tiču se uzroka nastanka jednoroditeljske obiteljske strukture. Jednoroditeljske obitelji mogu biti takve od samog početka i to kao rezultat osobnog opredjeljenja majke za takav oblik obiteljske organizacije ili one tek postanu jednoroditeljske ovisno o uzrocima, primjerice smrt jednog od roditelja, rastava, napuštanje obitelji od strane jednog roditelja, izvanbračno rođenje te dugotrajno odsustvo jednog roditelja iz razloga poput bolesti, posla, izdržavanja zatvorske kazne i drugo (Cox, 1990; Grozdanić, 2000; Maleš, 1988).

Autori poput Thorne, Rapoport, Eversley i Bonnerjea (Haralambos i Holborn, 2002) primjećuju kako se obitelj unazad nekoliko desetljeća mijenja, a slabljenje konvencionalnih oblika obitelji i njihova sva veća raznolikost globalni su trend (Rapoport, 1989; prema Haralambos i Holborn, 2002). Boh (1989; prema Haralambos i Holborn, 2002:541) na temelju istraživanja obiteljskog života u 14 europskih država zaključuje da su uzroci tog trenda u „rastućoj simetriji radnih obrazaca, većoj slobodi izbora bračnog partnera i hedonističkom pogledu na brak i ljubav, predbračnoj i eksperimentalnoj seksualnosti, većoj nestabilnosti braka i pojavi alternativnih oblika „zajedničkog života“, opadanju fertiliteta i mijenjanju oblika roditeljstva“, a isto zamjećuju i Fišer i sur. (2007). Jednoroditeljske obitelji mogu nastati i kao posljedica sve

većeg zapošljavanja žena koje, s obzirom na zaposlenost, same mogu uzdržavati svoje obitelji, a uz to su žene feminističkim pokretima postale samosvjesne u nastojanju da mijenjaju uvjete svog života (Cox, 1990; Milić 2007). Jedan od primjera mijenjanja uvjeta svog života je odbijanje žena da se nose s načinom na koji ih muškarci tretiraju, a koji se odnosi na promjene u gledanju na rodne uloge žena i muškaraca (Furstenberg, 1996; prema Ellwood, Jencks, 2004). Nastanak jednoroditeljskih obitelji je, prema socijalnim psiholozima, i posljedica osjećaja kontrole, pri čemu muškarci koji imaju manje moći u vezi imaju tendenciju okončati brak (Ellwood, Jencks, 2004), ali i žene, tj. samohrane majke, smatraju da imaju više kontrole ukoliko su same, a ne u braku (Edin, 1999; prema Ellwood, Jencks, 2004).

Elementi o kojima gore spomenuti autori govore mogu se iščitati i u statističkim podacima za Republiku Hrvatsku. Uspoređujući popise stanovništva u Hrvatskoj iz 2001. i 2011. godine, vidljivo je smanjenje ukupnoga broja obitelji s 1.252.025 na 1.215.865, a također se smanjuje i broj sklopljenih brakova. Ove podatke ćemo razjasniti jer nam oni također pokazuju moguće uzroke nastanka jednoroditeljskih obitelji. U razdoblju od 1950. do 2000. u Hrvatskoj broj sklopljenih brakova je gotovo prepolovljen (s 38,163 na 22,018; Gelo, 2003; prema Raboteg-Šarić i sur., 2003). Suprotno od sklopljenih brakova, u razdoblju od 1990. do 1994. godine 19,6% brakova je završilo razvodom, zatim se od 1995. do 1999. godine smanjuje udio razvedenih brakova na 16% da bi se 2000. godine udio razvedenih brakova opet povećao na 20,4%. Udio djece koja se rode izvan braka u ukupnom broju djece je manji nego u drugim europskim zemljama, ali ipak postupno raste sa 5,1% 1980. godine na 7% 1990. godine sve do 9% 2000. godine (Puljiz, Zrinščak, 2002).

Bilježi se i znatno povećanje broja jednoroditeljskih obitelji: 1971. godine bilo ih je 11,4%, 1981. godine 10,8%, 1991. godine 12,4%, 2001. godine 15% te 2011. godine 17,1% od ukupnog broja obitelji. Publikacija Hrvatska u brojkama iz 2015. godine pokazuje smanjenje sklopljenih brakova s 21.000 u 2010. godini na 19.501 u 2014. godini, dok se broj razvedenih brakova povećao s 5.058 u 2010. godini na 6.570 u 2014. godini. Zanimljivo je spomenuti i publikaciju *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2016.*, iz koje možemo vidjeti kako su djeca u 2014. godini od 6.570 razvedenih brakova u 84,2% dodijeljena majci nakon razvoda, u 10,7% ocu te u 4,6% i majci i ocu.

Ukoliko se ovi podaci smjeste u širi europski kontekst, podaci Eurostata nam govore da je u Europskoj uniji tijekom 2011. godine bilo 15,5 milijuna jednoroditeljskih obitelji, što je 11% svih obitelji, dok ih je u Hrvatskoj bilo 207.862, odnosno 17,1% svih obitelji u Hrvatskoj. Najmanji udio jednoroditeljskih obitelji imaju Grčka (5,3%) i Španjolska (7,2%), a najveći Irska (24,3%) i Estonija (21,8%) (OECD, 2011). Kako je u industrijaliziranim državama veća pluralizacija obitelji, možemo zaključiti da je to razlog velikog broja jednoroditeljskih obitelji u zemljama poput Irske i Estonije, dok za Grčku i Španjolsku Puljiz i Zrinščak (2002) pretpostavljaju da je razlog manjem broju jednoroditeljskih obitelji utjecaj religije. U usporedbi s europskim zemljama, hrvatska se obiteljska struktura sporo mijenja te je zadržala tradicionalna obilježja, no predviđa se kako će se sve više pluralizirati usporedo s gospodarskim rastom i poboljšanjem općih prilika u zemlji te se naposljetku priključiti europskim trendovima (Puljiz, Zrinščak, 2002).

2.3. Položaj jednoroditeljskih obitelji u društvu

Unatoč sporosti mijenjanja obiteljske strukture u Hrvatskoj, jednoroditeljske obitelji su u porastu, a njih karakterizira specifičan položaj u društvu. Marginalizacija i stigmatizacija utječu na položaj jednoroditeljskih obitelji u društvu, točnije, stavljaju ih u nepovoljan društveni položaj, ali također generiraju njihovu društvenu ranjivost. Okolina uvelike utječe na ponašanje drugih osoba prema jednoroditeljskim obiteljima, no utječe i na stav jednoroditeljskih obitelji prema samima sebi, konkretnije, na njihov osobni doživljaj svog položaja (Raboteg-Šarić, Pećnik, 2009). Predstaviti ćemo nekoliko istraživanja koja pokazuju u kakvom su položaju jednoroditeljske obitelji te kako ih okolina doživljava. Weinraub i sur. (2002) govore kako su u Americi jednoroditeljske obitelji smatrane odgovornima za opadanje društvenih vrijednosti. Ganong i sur. (1990; prema Raboteg-Šarić, Pećnik, 2009) su meta-analizom 26 istraživanja stereotipa povezanih s obiteljskom strukturom došli do zaključka da se osobe koje dolaze iz nukleusne obitelji procjenjuje pozitivnije od osoba koje su iz drugih oblika obitelji. Bennett i Jamieson (1999; prema Raboteg-Šarić, Pećnik, 2009) ispitivali su percepciju četiri grupe roditelja iz različitih obiteljskih struktura u usporedbi s grupom muškaraca i žena općenito te su utvrdili da se nikad vjenčani i rastavljeni roditelji opisuju kao osobe

koje imaju loše obiteljske odnose i slabe roditeljske vještine te da su neodgovorni, sebični i nestrpljivi. Raboteg-Šarić i sur. (2003) smatraju kako u društvu nije razvijena svijest o jednoroditeljskim obiteljima i o njihovim potrebama, no istovremeno ističu kako jednoroditeljske obitelji nisu homogena, a isto tako nisu nužno ni ugrožena skupina. Sve jednoroditeljske obitelji su različite, no postoje neke specifičnosti koje su im zajedničke. Kao glavne probleme s kojima se jednoroditeljske obitelji najčešće susreću u ovome radu izdvajamo materijalne i zdravstvene probleme, osudu društva te nedostatnu socijalnu podršku, a ove smo probleme klasificirali pregledom postojeće literature (npr. Amato, 2012; Cox, 1990; Čudina-Obradović, Obradović, 2006; MacCallum, Golombok, 2004; Maleš, 1988; Pećnik, Raboteg-Šarić, 2005; Raboteg-Šarić i sur., 2003).

2.3.1. Materijalni problemi

Većina jednoroditeljskih obitelji nalazi u teškom materijalnom stanju bez obzira na uzroke nastanka (Maleš, 1988), no nevjenčane majke su ipak u nepovoljnijem položaju od drugih majki iz jednoroditeljskih obitelji jer su one mlađe i imaju veću vjerojatnost da budu siromašne, ali se suočavaju i s većim stresom i ekonomskom nesigurnošću (McLanahan, Sandefur, 1994). Istraživanje Tsushime i Gecasa (2001; prema Fišer i sur., 2007) te Kirby (2006; prema Fišer i sur., 2007) potvrdilo je vezu između siromaštva i jednoroditeljskih kućanstava, kao i povezanost između dobrobiti obitelji, siromaštva i stupnja obrazovanja djece te niskih prihoda i jednoroditeljskih obitelji. Materijalni kontekst jednoroditeljskih obitelji u Europi govori da, prema podacima za 2001. godinu i 2003. godinu, relativni rizik od siromaštva je za 70% veći za jednoroditeljske obitelji s jednim djetetom ili više djece. U usporedbi s dvoroditeljskim obiteljima, jednoroditeljske obitelji imaju u prosjeku 23% niži standard u odnosu na cijelu populaciju, a svaka je četvrta jednoroditeljska obitelj u Europi siromašna (Fišer i sur., 2007; Raboteg-Šarić i sur., 2003). Nejednakosti su najuočljivije u Velikoj Britaniji, gdje je životni standard 38% niži od standarda svih obitelji s djecom, a u Njemačkoj vlada slična situacija. Iako je stopa siromaštva u Francuskoj i Nizozemskoj niža od europskog prosjeka, jednoroditeljske obitelji su reprezentirane u siromašnim kućanstvima više od ostalih. U Luksemburgu, Austriji i Grčkoj jednoroditeljske obitelji imaju svega 3 do 7

posto niži životni standard u usporedbi svih obitelji s djecom, dok je u Danskoj i Norveškoj stopa siromaštva u jednoroditeljskim obiteljima čak niža od prosjeka cijele populacije zbog veće zaposlenosti roditelja i izdašnije državne dohodovne potpore (Fišer i sur., 2007; Raboteg-Šarić i sur., 2003). U Hrvatskoj još uvijek nisu dostupni podaci o razlikama u životnom standardu između jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji jer nema službene linije siromaštva pa se ne vode detaljne statistike o siromaštvu populacije (Raboteg-Šarić i sur., 2003).

Razlozi ovog nepovoljnog ekonomskog položaja jednoroditeljskih obitelji su višestruki, poput dihotomije u rodnoj podjeli rada (Galić, 2011), uzimajući u obzir da su majke najčešće na čelu jednoroditeljskih obitelji, zatim prisiljenost na primanje socijalne pomoći (Grozđanić, 2000), kao i činjenica da u jednoroditeljskim obiteljima samo jedan roditelj može zarađivati, s obzirom da drugi roditelj nije prisutan.

Suprotno od tržišta rada gdje dominiraju muškarci, u jednoroditeljskim obiteljima dominiraju žene, što je potvrdilo istraživanje koje je 1996. godine proveo Eurostat u 14 država članica Europske unije. Portugal prednjači s 94% majki u jednoroditeljskim obiteljima, dok Danska, Luksemburg i Finska imaju najveći udio samohranih očeva, i to 20% (Fišer i sur., 2007). U slučaju kada su žene zaposlene, Galić (2011) ističe kako žene obavljaju rodno segmentirane tipove poslova. Dihotomija u rodnoj podjeli rada na muški i ženski rad vuče korijene iz povijesti kada se ženino individualno iskustvo svodilo na majčinstvo kao kulturalnu instituciju koja se definira i kontrolira od strane patrijarhalnih sila (McCullough, 2004), kao i glorificiranje žene kao majke, čime se obezvrjeđuje njihov rad izvan kuće. Posljedice toga su tržište rada temeljeno na rodno odijeljenim sferama koje su doprinijele „orodnjavanju“ rada i rodnim jazom plaća na štetu žena. Žene prosječno zarađuju manje od muškaraca, što pridonosi neproporcionalno visokim razinama siromaštva u ženski vođenim kućanstvima, što pak dovodi do društvenog problema koji se naziva *feminizacija siromaštva* (Galić, 2011). U jednoroditeljskim obiteljima koje vodi majka, ona mora balansirati između zahtjeva posla i obiteljske odgovornosti, a sklona je i prihvaćanju više od jednog posla kako bi zadovoljila financijske obaveze. S obzirom na nereguliran doprinos oca u vidu alimentacije, jednoroditeljske obitelji prisiljene su koristiti i socijalnu pomoć (Grozđanić, 2000). S obzirom da se u siromašnim društvenim slojevima nalazi najviše žena koje su u globalnoj ekonomiji inkorporirane kao izvor jeftinog rada (Galić, 2011),

one su u posebno nepovoljnom društvenom položaju u društvu u odnosu na muškarce, što nam potvrđuje činjenica da se suočavaju s malim plaćama i visokim očekivanjima u vidu odgoja djece, a to je osobito izraženo u jednoroditeljskim obiteljima.

Materijalni kontekst obitelji reflektira se i na odgoj. Financijske poteškoće u jednoroditeljskim obiteljima s majkama na čelu onemogućuju majci da djetetu priušti privatne poduke, knjige i drugu opremu za učenje koja određuje djetetov akademski uspjeh (Amato, Keith, 1991), a zbog posla i financijskih obaveza majke imaju manje vremena za provoditi s djecom pa često ili ne mogu nadzirati ponašanje djece (Čudina-Obradović, Obradović, 2006) ili se smanjuje njihova uključenost u roditeljskoj ulozi (slučaj majki koje skrbe o djeci nakon rastave, Weinraub i sur., 2002). U jednoroditeljskim obiteljima s majkama na čelu, nastalim zbog rastave braka ili smrti drugog roditelja, uslijed roditeljeve depresije može doći do smanjena majčine roditeljske kompetencije i praga njezine tolerancije za djetetovo ponašanje i reagiranje (Carlson, Corcoran, 2001; prema Čudina-Obradović, Obradović, 2006), ali i do smanjenja mogućnosti suočavanja s nastalim ekonomskim stresom (Luster i sur., 2000; prema Čudina-Obradović, Obradović, 2006), koji smanjuje kvalitetu roditeljstva, roditeljsku tjelesnu i emocionalnu dostupnost i sudjelovanje u djetetovim problemima pa roditelj reagira tek kada je probleme teško riješiti (Čudina-Obradović, Obradović, 2006). Ukoliko majka uspije održati povoljno ekonomsko stanje obitelji te dobro mentalno zdravlje, stres koji dijete doživljava zbog promjene obiteljske strukture neće imati razorne posljedice (Carlson, Corcoran, 2001; Luster i sur., 2000; oba prema Čudina-Obradović, Obradović, 2006).

I Leinonen i sur. (2003; prema Pećnik, Raboteg-Šarić, 2005) razlikuju kvalitetu roditeljskog ponašanja u jednoroditeljskim i dvoroditeljskim obiteljima u korist dvoroditeljskih obitelji zbog ekonomskog pritiska, radnih zahtjeva na poslu i kod kuće te zbog neformalne socijalne podrške koju uživaju, dok je istraživanje Christoffersena (1998; prema Weinraub i sur., 2002) također pokazalo kako na roditeljevanje u jednoroditeljskim obiteljima negativno utječu zadovoljstvo poslom i ekonomski status, a što je izraženije kod očeva u jednoroditeljskim obiteljima nego kod majki.

2.3.2. Zdravstveni problemi

U jednoroditeljskim obiteljima češći su problemi vezani uz zdravstveno stanje članova obitelji. Maleš (1988) se poziva na istraživanje koje je provela sa suradnicima 1982. godine u Zagrebu te navodi da žene koje žive same s djetetom brže umiru od žena istih godina koje žive s partnerom zbog smanjenog imuniteta kao posljedica stresa. Pećnik i Raboteg-Šarić (2005) također potvrđuju ove činjenice, navodeći da su financijski, materijalni, emocionalni i praktični zahtjevi skrbi o djetetu još izraženiji ukoliko izostaje podrška drugog roditelja. Istraživanja dosljedno pokazuju da su samohrani roditelji izloženi većem ekonomskom pritisku i većim naporima na poslu i kod kuće, a također preuzimaju veći psihički i fizički teret odgovornosti za djecu te, u usporedbi s roditeljima iz dvoroditeljskih obitelji, iskazuju niže zadovoljstvo životom, lošije zdravlje i veću depresivnost (Amato, 2000; Bogenschneider, 2000; Raboteg-Šarić i sur., 2003; Simons i sur., 1996.; svi prema Pećnik, Raboteg-Šarić, 2005). Zbog svega toga roditelji iz jednoroditeljskih obitelji pokazuju veći stupanj psihičke i tjelesne bolesti poput obolijevanja od akutnih bolesti, češćeg obolijevanja od raka u usporedbi s oženjenima (Kitson, Morgan, 1991; prema Maleš, 1995) te poteškoća s imunološkim sistemom (Richard, 1982; prema Weinraub i sur., 2002).

Psihološki stres može utjecati i na kvalitetu roditeljstva (Grozđanić, 2000). Naime, rastavljeni su roditelji u prvim mjesecima pa čak i godinama nakon rastave razdražljivi i ne odgovaraju na interakciju sa svojom djecom (Thiriot, Buckner, 1991; prema Weinraub i sur., 2002), zahvaćaju ih ljutnja, anksioznost, depresija i usamljenost koji su popraćeni impulzivnim i antisocijalnim ponašanjem, ali i ekscesivnim promjenama raspoloženja i samopouzdanja (Hetherington, 1993; Pichitino, 1983; oba prema Weinraub i sur., 2002). Također, manjkavo nadgledaju svoju djecu, skloni su njihovu kažnjavanju (Camara, Resnick, 1988; Hetherington i sur., 1982; Wallerstein, i sur., 1988; svi prema Weinraub i sur., 2002) te se naprežu kao roditelji zbog odsustva drugog roditelja (Amato, 2000; prema Amato, 2012). Roditelji koji su pod stresom te koji reagiraju agresijom ili depresijom loš su primjer svojoj djeci, osobito ako na stres reagiraju upotrebom alkohola i droga (Petraitis i sur., 1995; prema Čudina-Obradović, Obradović, 2006). Autokratski, grub i nedosljedni odgoj može čak odbijati djecu od kuće te ih poticati da traže potporu vršnjaka, što otvara put k delikventnom ponašanju i

upotrebi sredstava ovisnosti (Fuligni, Eccles, 1993; prema Čudina-Obradović, Obradović, 2006).

2.3.3. Osuda društva

Jednoroditeljske obitelji se često izdvajaju iz društva zbog negativnog stava društva prema njima, a korijeni tih teškoća često leže u društvu u kojem žive jer ono još uvijek nije osviješteno o potrebama jednoroditeljskih obitelji. Dominantne ideologije, odnosno sistemi ideja i kulturalnih praksi koje legitimiraju poziciju najmoćnije grupe u društvu čineći *status quo* prirodnim i neutralnim posljedično vode do toga da se alternativne ideje i prakse čine krivima (Rishel, 2008), što je vidljivo i u poimanju dvoroditeljske obitelji kao *idealne, normalne* (Heilman, 2008) i *povlaštene*, odnosno obiteljske strukture koja je važnija od bilo koje druge obiteljske strukture (Mac Naughton, Hughes, 2011). Idealna obitelj najčešće prikazuje dva roditelja suprotnog spola i dvoje djece (stariji sin i mlađa kći), a taj se oblik obiteljske hegemonije često viđa na televiziji, u časopisima ili u reklamama za odmor, novi auto ili neki prehrambeni proizvod (Heilman, 2008). Zbog ovakvog prikazivanja obitelji koje je iznimno učestalo i na našim prostorima, ne iznenađuje poimanje tog oblika obitelji kao *idealnog, normalnog* i *povlaštenog*, iako potonje daje pravo jednima da definiraju što je normalno, dok drugima to pravo negira te izjednačava *različito s devijantnim* (Mac Naughton i Hughes, 2011).

Istraživanja pokazuju da s obzirom na osjetljivost društva prema njima postoje razlike između jednoroditeljskih obitelji s majkama na čelu i s očevima na čelu. Tako je istraživanje jedne engleske udruge provedeno 2000. godine o razlikama samohranih roditelja pokazalo da se samohrani očevi, u usporedbi sa samohranim majkama, smatraju nevidljivima u društvu te se osjećaju osamljenima i društveno izoliranima, a slično je i u Hrvatskoj jer članovi Nacionalne organizacije muškaraca Hrvatske smatraju kako je društvo osjetljivije za probleme samohranih majki nego očeva (Raboteg-Šarić i sur., 2003). Unatoč razlikama u stavovima spram očeva i majki, zajedničko im je da „iskustva samohranih roditelja pokazuju da oni ne nailaze na dovoljnu podršku društva u ostvarenju svoje odgovorne roditeljske funkcije, što je njihova glavna preokupacija“ (Raboteg-Šarić i sur., 2003:49).

Poteškoće s kojima se jednoroditeljske obitelji susreću utječu na to kako ih društvo percipira, a stereotipi s kojima se obitelj susreće utječu na članove obitelji i percepciju samih sebe (Heilman, 2008). U različitim su državama različiti stavovi spram jednoroditeljskih obitelji. U nordijskim se državama jednoroditeljske obitelji ne razlikuju od drugih obiteljskih struktura, već se one vide kao jedan od oblika obitelji (Song, 1996; prema Raboteg-Šarić i sur., 2003). U Njemačkoj se na mlade nevjenčane majke ne gleda kao na problematičnu skupinu upravo iz razloga što su one često zaposlene (Song, 1996; prema Raboteg-Šarić i sur., 2003), a u Velikoj Britaniji se stav u shvaćanju jednoroditeljskih obitelji, točnije, stav prema samohranim majkama mijenjao. One su u društvu diferencirane s obzirom na uzrok samohranog majčinstva, postavljaju se pitanja u kojoj mjeri one imaju pravo na pomoć države te se uglavnom tretiraju kao društveni i moralni problem. Udovice su, s druge strane, tretirane kao „najzaslužnija“ skupina pošto nisu krive što su postale samohrane. Nakon udovica na listi „zaslužnosti“ su razvedene ili ostavljene majke, a najmanje zaslužne majke su nikad udane majke jer se one tradicijski smatraju moralno neodgovornima (Raboteg-Šarić i sur., 2003). U Americi se samohrane majke stereotipiziraju kao da *zaslužuju siromaštvo* (Katz, 1989; prema Bloom, 2003) te da su *kraljice socijalne pomoći* (Zucchino, 1997; prema Bloom, 2003), a njihovo moralno ponašanje mora biti regulirano, nadzirano i sankcionirano od strane vlade (Polakow, 1997; prema Bloom, 2003). Njih se od strane medija i javnosti optužuje da imaju više djece zbog povećanja socijalne pomoći, općenito da imaju previše djece, da su loše majke, da su lijene i nemaju radnu etiku te da zloupotrebljavaju socijalnu pomoć (Berrick, 1995; Polakow, 1993; Roberts, 1999; Solinger, 1999; svi prema Bloom, 2003).

Korisnice socijalne pomoći, djeca i mlade majke iz jednoroditeljskih obitelji, u šezdesetim godinama prošloga stoljeća bile su izrazito stigmatizirane u društvu. Te majke su smatrane manje inteligentnima i nezrelim ličnostima, a jednoroditeljske su obitelji odstupale od društvenih normi i smatrane su nepotpunima. Zanimljivo je kako su slični, također stigmatizirajući termini poput „obitelj bez oca“ izazivali veću sućut u društvu. U sedamdesetim godinama siromaštvo jednoroditeljskih obitelji isticalo se kao glavni „društveni problem“, a on je ublažio jaz između jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji te se jednoroditeljske obitelji tretiralo zajedno s dvoroditeljskim. Promjene u stavovima prema jednoroditeljskim obiteljima su se odvijale usporedno s

demografskim promjenama i promjenama u stavovima prema različitim oblicima obitelji (Raboteg-Šarić i sur., 2003). Puljiz i Zrinščak (2002) navode kako danas u Europi postoje mnoga davanja jednoroditeljskim obiteljima zbog kojih su one smještene u posebnu kategoriju obiteljske i socijalne politike.

Zbog osude društva, ali i ranije navedenih poteškoća, jednoroditeljske obitelji se osjećaju marginalizirano u društvu u kojem žive. O iskustvima jednoroditeljskih obitelji možemo doznati iz novinskih članaka ili u razgovoru s članovima takve obitelji. Ta iskustva najčešće nisu pozitivna, o čemu je govorio i Vodogažec (Večernji list, 19.9.2000; prema Raboteg-Šarić i sur., 2003), navodeći kako roditelji iz jednoroditeljskih obitelji ne nailaze na razumijevanje okoline o svojim potrebama, a na radnom mjestu nailaze na nerazumijevanje zbog uzimanja bolovanja, nemogućnosti prekovremenog rada ili odlazanja na poslovna putovanja. Upravo su ti faktori presudni za (ne)mogućnost daljnjeg profesionalnog napredovanja, kao i primanje plaće koja je jedini izvor financija u obitelji. Filipas (Večernji list, 22.8.2000; prema Raboteg-Šarić i sur., 2003) opisuje doživljaje samohranih roditelja: oni nemaju slobodnog vremena za sebe, osjećaju se izoliranim i usamljenim, rastrgnuti su između brige o djeci i borbi za egzistenciju, što posljedično vodi do toga da zaborave na svoj osobni razvoj, a suočavaju se i s predrasudama okoline koje često dovode do stigmatizacije djece. Ovi razlozi dovode do osjećaja marginaliziranosti u društvu koji roditelji iz jednoroditeljskih obitelji imaju. No iako se oni sami osjećaju marginalizirano, društvo ih još uvijek ne osvještava kao marginaliziranu skupinu, nedovoljno je osjetljivo za njihove potrebe i probleme, što posljedično vodi do izostanka pomoći ili, s druge strane, do pretjeranog sažalijevanja (Cox, 1990; Maleš, 1988; Raboteg-Šarić i sur., 2003). Ono što društvo još uvijek nije osvijestilo su pozitivne strane jednoroditeljskih obitelji: „veće razumijevanje između roditelja i djece, odgovornost djece u preuzimanju poslova u kućanstvu, uloga djece kao izvora podrške roditeljima, veća usmjerenost roditelja na djecu zbog prestanka sukoba s partnerom, zajedničko odlučivanje s djecom i slično“ (Raboteg-Šarić i sur., 2003:48).

2.3.4. Nedostatna socijalna podrška

Socijalni kapital je skup stvarnih i potencijalnih izvora pomoći od socijalne mreže (Bourdieu, 2011), odnosno socijalni kapital uključuje socijalnu podršku, koja se može definirati kao ponašanje društvene okoline u funkciji opće dobrobiti po članove obitelji (Nenadić-Bilan, 2015).

Nedostatak socijalne podrške doživljavaju roditelji koji se zbog nedostatka slobodnog vremena osjećaju izolirano u društvu (Maleš, 1988), a s izolacijom se svaki roditelj iz jednoroditeljske obitelji suočava i to ne samo od strane rodbine, već cjelokupnog društva. Osim društvene izolacije, emocionalna izolacija također povećava društvenu stigmatizaciju (Cox, 1990). Izolacija se javlja i nakon razvoda, o čemu govori Amato (2012), navodeći kako se nakon rastave prestaju družiti sa supružnicima s kojima su se družili tokom bračnog života. Jedan od načina da se roditelji iz jednoroditeljske obitelji ne osjećaju izoliranima jest prisutnost socijalne podrške, koja posredno i neposredno doprinosi primateljima iste, štiti od akutnog i kroničnog stresa (Pećnik, Raboteg-Šarić, 2005), a ima i pozitivan utjecaj na osobno i roditeljsko funkcioniranje (Nenadić-Bilan, 2015). Osoba koja živi sama s djetetom ima pojačanu potrebu za podrškom okoline i prijatelja koja pridonosi stabilizaciji ličnosti roditelja (Maleš, 1988), a nedostatna socijalna podrška utječe na roditeljsku ulogu, što za djecu ima posljedicu ranjivosti, ali i emocionalne poteškoće te probleme u ponašanju (MacCallum, Golombok, 2004).

Raboteg-Šarić i sur. (2003) razlikuju sljedeće tipove socijalne podrške: financijska podrška, podrška u obliku materijalnih darova, praktična podrška te emocionalna i moralna podrška. Za potrebe ovog rada socijalnu podršku ćemo razraditi kroz dvije kategorije, proizašle iz kategorizacije koju iznose Raboteg-Šarić i sur. (2003) te Pećnik i Raboteg-Šarić (2005), a to su formalna i neformalna podrška. Formalni sustav podrške čine stručnjaci u odgojno-obrazovnim ustanovama, državnim službama i ustanovama, vjerskim zajednicama i nevladinim udrugama, dok se u neformalni sustav podrške ubraja podrška koju pružaju članovi obitelji, prijatelji i poznanici, kolege na poslu ili susjedi. Dakle, riječ je o socijalnoj mreži potpore u kojoj članove mreže povezuje prirodna zajednička povezanost (Nenadić-Bilan, 2015).

Pećnik i Raboteg-Šarić (2005) su provele istraživanje o neformalnoj i formalnoj podršci u jednoroditeljskim i dvoroditeljskim obiteljima te su došle do zaključka kako roditelji iz jednoroditeljskih obitelji češće koriste različite oblike pomoći u okviru formalnog sustava podrške obiteljima od roditelja iz dvoroditeljskih obitelji, no u odnosima sa službama i institucijama društvenog sustava podrške obiteljima veliki udio roditelja ne doživljava razumijevanje i podršku. Kao najpotrebnije oblike pomoći roditelji iz obje strukture obitelji navode dječji doplatak, besplatne udžbenike te pravne savjete i informacije.

U Hrvatskoj ne postoji jedinstveni zakon koji regulira status i prava, kao ni formalnu socijalnu podršku za samohrane roditelje, već se oni definiraju u različitim zakonima. Tako, primjerice, roditelji iz jednoroditeljskih obitelji nemaju prvenstvo pri zapošljavanju, a prednost djeteta pri upisu u vrtić, odnosno jeftiniji smještaj, roditelji trebaju tražiti u Centru za socijalnu skrb. Prednost djeteta pri upisu u vrtić se ostvaruje po osnovi socijalne skrbi, dakle, za one koji imaju loš materijalni status (Cujzek-Semov, Kos, 2008).

Raboteg-Šarić i sur. (2003) istraživale su najčešće izvore neformalne socijalne pomoći jednoroditeljskim obiteljima. Glavni izvori financijske pomoći, podrške u obliku materijalnih darova, praktične pomoći čuvanja djece i sličnog su vlastiti roditelji, prijatelji i poznanici, susjedi i članovi šire obitelji. Glavni davatelji emocionalne i moralne podrške, koja podrazumijeva razgovor, slušanje, davanje savjeta i slično, su prijatelji, vlastiti roditelji te braća i sestre (Raboteg-Šarić i sur., 2003).

Za primjer neformalne podrške navest ćemo roditelje iz jednoroditeljskih obitelji koji su stvorili mrežu uzajamne podrške te danas u Hrvatskoj djeluje nekoliko udruga koje pružaju podršku jednoroditeljskim obiteljima¹: Hrvatska udruga za ravnopravno roditeljstvo, Udruga jednoroditeljskih obitelji Hrvatske, Udruga samohranih roditelja i mladeži, Udruga Let, Udruga samohranih roditelja Karlovačke županije, Udruga samohranih roditelja „Nada“- Osijek, Udruga samohranih roditelja Primorsko Goranske

¹ <http://samohrani.com/udruga-jednoroditeljskih-obitelji/>

županije MINUS JEDAN, Samohrani roditelji ciljano educirani (S.R.C.E.) - Split, Udruga samohranih roditelja grada Slavenskog Broda „Jedro“ i Udruga samohranih, rastavljenih i zlostavljenih roditelja Vukovarsko-Srijemske županije „Dostojanstvo“, Županja.

Pojasnit ćemo i kako socijalna podrška utječe na roditeljsku ulogu i odgoj. Longfellow i suradnici (1979; prema Cochran, Niego, 2002) uspoređivali su odnos roditelja i djece kod majki koje uživaju socijalnu podršku, kao i kod majki koje imaju nedostatnu socijalnu podršku te su zaključili kako roditelji koji uživaju socijalnu podršku ostvaruju kvalitetan odnos sa svojom djecom te su manje dominantne, emocionalno toplije i osjetljivije za potrebe svoje djece. Cochran i suradnici (1990; prema Cochran, Niego, 2002) istraživali su kako samohrane majke doživljavaju svoju djecu te su zaključili kako se pozitivno percipiranje djeteta povećava u skladu s povećanjem podrške od strane rodbine.

Iako dosad provedenih istraživanja o jednoroditeljskim obiteljima nema mnogo, ona postojeća ukazuju na izrazito velike poteškoće s kojima se roditelji iz jednoroditeljskih obitelji susreću: materijalni i zdravstveni problemi, osuda društva te nedostatna socijalna podrška. Potrebno je osvještavati potrebe jednoroditeljskih obitelji u društvu u kojem živimo kako bi se unaprijedio položaj jednoroditeljskih obitelji u društvu, a jedno od mjesta gdje se te potrebe mogu osvijestiti jest škola koju dijete iz jednoroditeljskih obitelji pohađa.

3. Suradnja jednoroditeljskih obitelji i škole

Škola i obitelj su neodvojivi dio cjelokupnih društvenih odnosa te je nužnost njihove suradnje veoma važna i nezaobilazna tema, a shvaćanje odnosa i rješenja koja se nude se razlikuju s obzirom na nacionalne, kulturne, društvenogospodarske i političke karakteristike sredine u kojoj se ostvaruju pa se u teoriji i praksi odgojno-obrazovnih sustava možemo susresti s različitim rješenjima u kojima se uloge roditelja kreću na ljestvici od potpuno marginaliziranih do ključnih pozicija (Maleš, 1996). U nastavku rada pojasnit ćemo što znači suradnja obitelji i škole te zašto je važna, a potom ćemo navesti koji su izazovi s kojima se nastavnici susreću prilikom suradnje s jednoroditeljskim obiteljima.

3.1. Određenje i važnost suradnje obitelji i škole

U Hrvatskoj, kada se želi istaknuti komunikacija između roditeljskog doma i škole, koristi se termin suradnja s roditeljima. „Pritom se najčešće misli na proces međusobnog informiranja, savjetovanja, učenja, dogovaranja i druženja, a u cilju dijeljenja odgovornosti za dječji razvoj“ (Maleš, 1995:84). Cilj suradnje je dobrobit djeteta te se želi ostvariti kontinuitet u odgoju i omogućiti svakom djetetu razvoj u poticajnoj sredini u kojoj će se osjećati prihvaćeno i voljeno. Sudionici u suradnji trebaju uspostaviti dvosmjernu komunikaciju koja ima temelje u shvaćanju vlastite odgovornosti za odgoj djeteta, kao i u određenom stupnju fleksibilnosti u prihvaćanju informacija od druge strane (Maleš, 1995; Olsen, Fuller, 2008). Također, roditelji koji surađuju sa školom razvijaju poznanstva s drugim roditeljima s kojima razmjenjuju informacije o školi (Lareau, 1987; Lareau, Shumar, 1996), a kroz razgovor roditelji saznaju kako se drugi roditelji nose sa školskim obavezama (Lareau, Shumar, 1996).

U literaturi se uz pojam suradnja može naići i na pojam partnerstva, no ti pojmovi nisu sinonimi. Prema Hrvatskom jezičnom portalu², pojam suradnja označava zajednički rad; sudjelovanje radom ili djelatnošću na kakvom projektu, planu ili općem djelovanju, dok

² <http://hjp.znanje.hr/>

pojam partnerstvo označava sudioništvo u igri ili u poslu; ortaštvo. Dakle, partnerstvo je ugovorni odnos te pretpostavlja da učitelji i roditelji imaju jasna međusobna očekivanja, a posljedica takvog stava u nekim školama je potpisivanje ugovora o suradnji i kojem se navode međusobna prava i obaveze (Home School Links, 1992; prema Maleš, 1996). Pašalić Kreso (2004; prema Ljubetić, 2014) radi distinkciju između pojmova suradnja i partnerstvo, navodeći kako suradnja razvija i njeguje uglavnom površne i formalne odnose koji unatoč učestalosti ne mogu donijeti kvalitativne promjene, a dijete je u suradničkom odnosu pritisnuto interesima i zahtjevima škole na jednoj strani i aspiracijama roditelja na drugoj strani, a sve u interesu viših ciljeva društva, obitelji i ustanove. S druge strane, u partnerskom odnosu obitelj i ustanova smještaju dijete, njegovu dobrobit, potrebe i kapacitete u centar pozornosti obiju strana, a koje imaju iste interese, ciljeve i zadaće.

Autori se danas sve više interesiraju za utjecaj suradnje na sve aktere toga procesa. U nastavku rada navest ćemo koje su dobrobiti suradnje za dijete, a potom i za roditelje i školu. Dosadašnja istraživanja (Fehrmann i sur., 1987; Stevenson, Baker, 1987; Walberb, 1984; svi prema Henderson, Berla, 1994; Jeynes, 2007; Ginsburg-Block et al. 2010; Pomerantz et al., 2007; oba prema Moorman Kim, Sheridan, 2015) pokazuju da je roditeljev angažman u obrazovanju (npr. pomoć u učenju, suradnja sa školom) povezan s djetetovim poboljšanim djelovanjem u mnogim područjima, primjerice u akademskom i motivacijskom području te u socio-emocionalnoj prilagodbi. Tako uključenost i aktivno sudjelovanje roditelja u obrazovanju djeteta pomaže djetetu da se osjeća sigurno te utječe na djetetov osobni razvoj (Epstein i sur., 2009; Spaggiari, 1998; oba prema Gestwicki, 2014; McShane Becher, 1984; prema Henderson, Berla, 1994; Albright, Weissberg, 2010; prema Ljubetić, 2014), a učenici čiji su roditelji uključeni u rad s njima kod kuće pokazuju veći uspjeh u čitanju (Becher, 1984; Epstein, 1991; Gillum, 1977; Tizard i sur., 1982; svi prema Henderson, Berla, 1994; Shaver, Walls, 1998; prema Henderson, Mapp, 2002). Također, istraživanja su pokazala da koordinacija između roditelja, djece i učitelja ima pozitivan utjecaj na socijalni i emocionalni razvoj djece (Epstein, Sheldon, 2002; Fantuzzo i sur., 2003; Fantuzzo i sur., 2005; svi prema Kranželić, Ferić Šlehan, 2008; Zins i sur., 2004; prema Škutor, 2014), a djeca čije obitelji imaju kvalitetne odnose sa školom postižu bolje rezultate na testovima, redovitije pohađaju nastavu, manje zaostaju u obrazovanju, imaju manju potrebu za

dodatnom nastavom te postižu više stupnjeve obrazovanja (McShane Becher, 1994; prema Henderson, Berla, 1994; Henderson, Mapp, 2002; Epstein i sur., 1997; Keith, Keith, 1993; Marcon, 1999; Miedel, Reynolds, 1999; Reginald, 2002; Shaver, Walls, 1998; svi prema Henderson, Mapp, 2002; Zygmunt-Filwalk, 2011; prema Ljubetić, 2014; Škutor, 2014). O važnosti suradnje i u adolescentskoj dobi govore Albright i Weissberg (2010; prema Ljubetić 2014), tvrdeći da je sudjelovanje u visokorizičnom ponašanju manje kada adolescenti uočavaju snažnu povezanost doma i škole. Također, Kranželić i Ferić Šlehan (2008) navode kako je povezanost škole, obitelji i lokalne zajednice nezaobilazna prilikom prevencije poremećaja u ponašanju djece: partnerstvo koje uključuje obitelj, školu i zajednicu ne ostavlja mnogo neorganiziranog i nesigurnog prostora za djecu i mlade.

Kako za učenike, tako suradnja obitelji i škole ima dobrobiti i za roditelje i nastavnike/školu. Kada roditelji provode vrijeme u školi svoga djeteta i komuniciraju s nastavnicima, javljaju se mnoge mogućnosti za izgradnju socijalnog kapitala koji je važan za dječje performanse i ponašanje u školi (Hill, 2015), ali isto tako i pomaže roditeljima da vode svoju djecu kroz razrede (Baker, Stevenson, 1986; Lareau, 1989; Useem, 1992; svi prema Epstein, Sanders, 2002). Volontiranje u školi, primjerice, može pomoći roditeljima da direktno vide kako njihovo dijete uči izvan kuće, ali također i da usporede djetetove dosege u učenju s drugom djecom, što im može pomoći da uvide djetetove mogućnosti i ograničenja u učenju. Lareau (1987) navodi primjer majke koja je volontirala u nastavi te je uvidjela kako njeno dijete ima poteškoća sa slovkanjem. Majka je potom redovito vježbala kod kuće sa svojim djetetom koje je posljedično postalo veoma uspješno u slovkanju. S druge strane, uključenost i komunikacija s nastavnicima omogućava roditeljima da dobiju povratne informacije o tome kako nastavnici vide djetetov napredak u učenju, dok nastavnici mogu podijeliti svoje znanje s roditeljima o obrazovnim postignućima njihovog djeteta, kao i dati individualne savjete kako najbolje pomoći djetetu s učenjem kod kuće, pružiti podršku roditeljima i ohrabriti ih za uključenost u djetetovo obrazovanje, ali i razmijeniti informacije o izvanškolskim aktivnostima djeteta (Hill, 2015). Također, suradnja roditelja i nastavnika omogućava roditelju da sazna koja očekivanja nastavnici imaju o djetetovim postignućima (Hill, 2015).

Nadalje, povezanost i suradnja roditelja i profesionalaca važan je prediktor dječjih socio-emocionalnih postignuća (Henderson, Mapp, 2002; Patrikakou, Weissberg, 1999; prema Sheridan i sur., 2010) te omogućava roditeljima i nastavnicima da zajedno identificiraju djetetove mogućnosti i ograničenja, odrede ciljeve socio-emocionalnog učenja, procijene trenutni nivo djetetovih izvedbi i mogućnosti te da zajednički osmisle plan djelovanja za poboljšanje djetetovih postignuća (Sheridan i sur., 2010).

Imajući na umu navedena istraživanja koja potvrđuju važnost kvalitetnih odnosa između (svih) obitelji i škole, valja se upitati postoje li određeni izazovi ili prepreke s kojima se jednoroditeljske obitelji u suradnji sa školom susreću. Ta se problematika razrađuje u nastavku teksta.

3.2. Izazovi suradnje jednoroditeljskih obitelji i škole

Govoreći o specifičnosti suradnje s jednoroditeljskim obiteljima i izazovima s kojima se učitelji i roditelji susreću prilikom uspostavljanja uspješne suradnje, ne postoje sveobuhvatna istraživanja koja bi nam dali odgovor na pitanje s kojim se problemima sudionici u tom procesu susreću, no postoje neka istraživanja koja razrađuju probleme (Bloom, 2003; Ford, 1994; Ford i sur., 1996; Hill, Taylor, 2004; Guttman i sur., 1988; Guttman i sur., 2008; Santrock, Tracy, 1978). Temeljem pregleda literature u ovom se poglavlju kao izazovi suradnje jednoroditeljskih obitelji i škole razrađuju materijalne i vremenske poteškoće, stav nastavnika prema jednoroditeljskim obiteljima te nekompetentnost nastavnika za suradnju s (jednoroditeljskim) obiteljima.

3.2.1. Materijalne i vremenske poteškoće

Kao što je u radu već ranije objašnjeno, veliki broj jednoroditeljskih obitelji susreće se s financijskim poteškoćama, osobito žene, koje su najčešće na čelu jednoroditeljskih obitelji, a upravo financijske poteškoće obitelji negativno oblikuju obrazovna očekivanja limitirajući stupanj njihovog prihvaćanja i vrednovanja u školskoj zajednici (Rishel, 2008). Naime, majke iz jednoroditeljskih obitelji imaju manjak akademskih

vještina, emocionalnog blagostanja, pozitivnih povezanosti sa školom, osjećaja prava da budu povezane sa školom, fleksibilnog rasporeda i novaca pa uključenost u suradnju smatraju zastrašujućom i psihološki teškom (Reay, 1998; prema Bloom, 2002). Posljedično, mana je mogućnost ostvarivanja suradnje sa školom. U slučaju kada majke iz jednoroditeljskih obitelji ne udovolje očekivanjima škole, povećava se tendencija da ih se stereotipizira te da ih se vidi kao problem (Bloom, 2002). Umjesto prepoznavanja strukturalnih razlika koje pridonose socijalnoj nepravdi i zanemaruju posao koji majke rade kako bi školovale svoju djecu pod teškim uvjetima (Griffith, Smith, 1990; prema Bloom, 2002), škole vide majke iz jednoroditeljskih obitelji kao problem s kojim se moraju nositi, umjesto kao ljude kojima trebaju pružiti podršku (Bloom, 2002). Poteškoće s materijalnim kontekstom i poslovnim obavezama vode nas do nedostatka slobodnog vremena roditelja, koji nisu u mogućnosti sudjelovati u npr. roditeljskim sastancima ili aktivnostima povodom obilježavanja nekog važnog datuma u školi (Čudina-Obradović, Obradović, 2006; Gestwicki, 2014; Ljubetić, 2014). Roditelji su u vremenskom konfliktu zbog posla, organizacije brige o djetetu, rasporedu transporta, slobodnih dječjih aktivnosti i slično, a sve te obaveze je teško uskladiti s onim školskim (Čudina-Obradović, Obradović, 2006; Gestwicki, 2014; Ljubetić, 2014) pa je teško uključiti se i ostati uključen u suradnju (Hill, Taylor, 2004). Osim toga, roditelj kada dođe doma s posla mora prijeći i na „drugi“ posao, onaj kućni. Kako nema partnera koji bi mu mogao pomoći u obavljanju kućanskih poslova, roditelj iz jednoroditeljske obitelji sve te zadatke sam obavlja, što također utječe na slobodno vrijeme roditelja. Ne možemo izostaviti niti brigu o djetetu o kojemu se brine upravo taj roditelj koji balansira između poslovnih i kućanskih obaveza.

Kompetentan nastavnik taj manjak vremenske fleksibilnosti roditelja mora uvažavati: Kušević (2015) smatra da, ukoliko se suradnja shvati kao imperativ (*svi roditelji moraju dolaziti u školu*), ona dodatno isključuje već deprivilegirane obitelji, kao na primjer roditelje iz jednoroditeljskih obitelji koji rade u smjenama koje se poklapaju s vremenom roditeljskih sastanaka ili individualnih informacija. Zbog nedostatka slobodnog vremena i nerazumijevanja nastavnika možemo pretpostaviti kako ne dolazi do, primjerice, zajedničkog dogovora oko termina u kojemu bi se roditelj i učitelj mogli konzultirati, iako je uspješna komunikacija i razmjena informacija o djetetovom

napredovanju od iznimne važnosti za ostvarivanje suradnje (Bull i sur., 2008; Olsen, Fuller, 2008).

3.2.2. Stav nastavnika prema jednoroditeljskim obiteljima

Osim materijalnih i vremenskih poteškoća, na suradnju roditelja i nastavnika utječe i stav nastavnika prema obitelji. U radu smo ranije pojasnili specifičnosti jednoroditeljskih obitelji, a negativni stereotipi koji se uz njih vežu posljedica su česte percepcije dvoroditeljskih obitelji kao najbolje obiteljske strukture za odgoj djece koja su dobro prilagođena u društvu. U skladu s tim mišljenjem, jednoroditeljske obitelji se shvaćaju kao deficitarna struktura obitelji koja negativno utječe na djetetovo emocionalno, socijalno i kognitivno funkcioniranje (Amato, 1991; Ball i sur., 1984; Guttmann i sur., 1988; Santrock, Tracy, 1978; svi prema Guttmann i sur., 2008). Ovo shvaćanje je izraženo i kod nastavnika i studenata koji se usmjeravaju k području obrazovanja i rada s obiteljima. Naime, Ford (1994) je istraživala kako studenti s područja obrazovanja i znanosti vezane uz ljude i njihovo okruženje (npr. studij obitelji, bračna i obiteljska terapija, dječji razvoj) percipiraju *obitelj*, a rezultati su pokazali da studenti obitelj poimaju kao tradicionalnu nukleusnu obitelj te da su većini ispitanika bračni i roditeljski status bili važni prilikom definiranja obitelji. Do sličnih su nalaza u sličnome istraživanju došli Ford i suradnici (1996), pokazavši da se ispitanici nisu u velikoj mjeri slagali oko shvaćanja da je obitelj i ona struktura koja je daleko od tradicionalne, primjerice kohabitacija parova bez djece, istospolni partneri, rastavljeni partneri i proširene obitelji, već su im brak, djeca i spol roditelja bili važni čimbenici za definiranje obitelji.

Osim studenata, nastavnici također stereotipiziraju jednoroditeljske obitelji, što je vidljivo u istraživanju Santrocka i Tracyja (1978), koji su istraživali kako nastavnici gledaju na djecu iz jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji te su zaključili da nastavnici dijete rastavljenih roditelja smatraju manje sretnim, emocionalno manje prilagođenim i da se lošije nosi sa stresom od djeteta iz dvoroditeljske obitelji. Guttmann i suradnici (1988) istraživali su kako nastavnici i učenici osmog razreda evaluiraju djetetovo akademsko, socijalno i emocionalno funkcioniranje nakon što saznaju da su djetetovi roditelji rastavljeni te su zaključili kako i nastavnici i učenici

negativnije evaluiraju dijete iz jednoroditeljske obitelji na sve tri dimenzije. Istraživanje Guttmana i suradnika (2008) replika je studije Guttmana i suradnika iz 1988. godine. Rezultati su pokazali kako su nastavnici pozitivnije evaluirali dijete za koje su mislili da je iz dvoroditeljske obitelji i to na sve tri dimenzije, dok se kod učenika nije javila razlika u evaluaciji u akademskom i socijalnom funkcioniranju, jedino u emocionalnom funkcioniranju (bolje emocionalno funkcioniranje dječaka nego djevojčica u jednoroditeljskim obiteljima). U usporedbi sa studijom iz 1988. godine, negativan stav kod učenika je nestao, dok je kod nastavnika još uvijek prisutan negativan stav spram djece iz jednoroditeljskih obitelji. Usporedbom ove dvije studije vidimo koliko je dugo u društvu ukorijenjeno mišljenje da su dvoroditeljske obitelji bolje za djetetov odgoj i obrazovanje nego jednoroditeljske, a rezultati studije Guttmana i suradnika iz 2008. godine su poražavajući jer, iako bi nastavnici trebali prihvaćati različitosti u obitelji i među djecom, oni još uvijek stereotipiziraju jednoroditeljske obitelji i pokazuju nerazumijevanje ove obiteljske strukture.

3.2.3. Kompetentnost nastavnika za suradnju s (jednoroditeljskim) obiteljima

Nerazumijevanje nastavnika za potrebe jednoroditeljske obitelji može biti posljedicom nedostatnog obrazovanja nastavnika o specifičnostima jednoroditeljskih obitelji, ali i nekompetentnosti za suradnju općenito, a osobito za suradnju koja uvažava različitost suvremenih obitelji. Tako Chavkin (1991; prema Wright i sur., 2000) smatra kako bi edukacija nastavnika o suradnji s roditeljima mogla biti jedna od potencijalno najučinkovitijih metoda u uklanjanju prepreka za suradnju. Odgojitelji/učitelji često ističu nedostatak tečajeva, treninga, seminara i drugih prilika za profesionalni razvoj i jačanje kompetencija za izgradnju odnosa s roditeljima (Clarke i sur., 2010; prema Ljubetić, 2014:72). Istraživanja provedena na našim prostorima ukazuju na deficit u permanentnom stručnom usavršavanju učitelja u području jačanja njihovih kompetencija za izgradnju partnerstva s roditeljima (Ljubetić i Tabain, 2009; prema Ljubetić, 2014), a nedostatno financiranje odgojitelja/učitelja u tom segmentu njihova pedagoškog rada ugrožava njihove napore za kvalitetnijom suradnjom, primjerice, nedostatak tehničke opreme i materijala koji bi unaprijedili nastavu (Ljubetić, 2014).

Maleš i sur. (2010:35) navode karakteristike odgovarajuće osposobljenog pedagoga: „onaj koji je svjestan konteksta i potreba zajednice u kojoj djeluje, posjeduje znanja o svim sustavima koji participiraju u institucionalnom odgoju i obrazovanju, osposobljen za komunikaciju, sposoban graditi partnerske odnose i unapređivati odnose u zajednici koja uči, sposoban intervenirati, ali i prevenirati, spreman i sposoban evaluirati svoj rad i rad drugih te raditi na vlastitom usavršavanju.“ Analizirajući nastavne planove i programe obrazovanja budućih pedagoga u Hrvatskoj, autorice su pokušale odgovoriti koliko od navedenih kompetencija pedagozi stječu tijekom studija pedagogije te su zaključile kako na hrvatskim sveučilištima nedostaju kolegiji vezanih uz partnerstvo roditelja i stručnjaka te da će brojni budućí pedagozi završiti svoje obavezno školovanje bez stjecanja važnih kompetencija za razvijanje partnerskih odnosa stručnjaka i roditelja te da analizirani programi u području obiteljske pedagogije i suradnje s roditeljima i zajednicom zahtijevaju reviziju kako bi se od pojedinih kvalitetnih rješenja izgradio usklađeni program koji bi osposobljavao pedagoge za svakodnevni rad s odgojiteljima, učiteljima, djecom i roditeljima (Maleš i sur., 2010). Ukoliko sagledamo kompetencije odgovarajuće osposobljenog pedagoga i nedostatak kolegija koji bi osposobili pedagoga za rad, možemo pretpostaviti kako je na drugim studijima na kojima se školuju budućí djelatnici u odgojno-obrazovnim ustanovama ponuda kolegija koji se odnose na suradnju i partnerstvo roditelja i stručnjaka još više poražavajuća.

4. Empirijski dio

4.1. Problem i cilj istraživanja

Suradnja jednoroditeljskih obitelji i škole dosad je bila (uglavnom rubnim) predmetom interesa manjega broja istraživanja (Bloom, 2001; Crozier, Davies, 2007; Epstein, 1984; Guttmann i sur., 1988; Guttmann i sur., 2008; Hill, Taylor, 2004; Lareau, 1987; Sheridan i sur., 2010). Ta su se istraživanja bavila odnosom majki iz jednoroditeljskih obitelji i škole te igranjem uloga u svrhu poboljšavanja odnosa (Bloom, 2001), identificiranjem poteškoća koje onemogućavaju suradnju škole i roditelja druge nacionalnosti (Crozier, Davies, 2007), razlikama jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji u interakciji sa školom i nastavnicima (Epstein, 1984), utjecajem stava nastavnika i učenika na dječji akademski uspjeh, emocionalno i socijalno funkcioniranje ukoliko se zna da su mu roditelji rastavljeni (Guttmann i sur., 1988; Guttmann i sur., 2008), identificiranjem čimbenika koji utječu na suradnju (Hill, Taylor, 2004), važnosti kulturnog kapitala i klasnim razlikama u odnosu obitelji i škole (Lareau, 1987) te utjecajem suradnje obitelji i škole na socio-emocionalne kompetencije djeteta (Sheridan i sur., 2004).

U Republici Hrvatskoj postoje teorijski i empirijski radovi o suradnji obitelji i škole općenito (Doutlik, 2014; Imširagić, 2009; Jurčić, 2009; Kolak, 2004; Kranželić, Ferić Šlehan, 2008; Maleš, 1996; Maleš i sur., 2010; Miljević-Ridički i sur., 2011) te empirijski radovi o položaju i iskustvima jednoroditeljskih obitelji (Pećnik, Raboteg-Šarić, 2009; Raboteg-Šarić, Pećnik, 2005; Raboteg-Šarić i sur., 2003; Miljević-Ridički, Pavin Ivanec, 2007) i stavovima članova društva prema njima (Pećnik, Raboteg-Šarić, 2009; Raboteg-Šarić i sur., 2003). Iako su postojeća istraživanja dala jasniju sliku položaja jednoroditeljskih obitelji u Hrvatskoj, kao i općenite suradnje škole i obitelji, malo se njih bavilo pitanjem obiteljske strukture u kontekstu odnosa obitelji i škole. Koliko nam je poznato, u potpunosti izostaju empirijski radovi koji bi odnos jednoroditeljskih obitelji i škole propitivali iz perspektive nastavnika. Stoga je cilj ovoga istraživanja bio ispitati kako nastavnici percipiraju jednoroditeljske obitelji i kakva iskustva u suradnji s njima imaju.

Konkretnije, nastojalo se odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja:

1. Kako nastavnici percipiraju uključenost jednoroditeljskih obitelji u djetetovo obrazovanje?
2. Uspijevaju li nastavnici uspostaviti uspješnu suradnju s jednoroditeljskim obiteljima?
3. Što nastavnici vide kao prepreke suradnji s jednoroditeljskim obiteljima?
4. Prilagođavaju li nastavnici suradnju specifičnostima jednoroditeljskih obitelji (i ako da, kako)?

4.2. Metodologija istraživanja

Kako bismo odgovorili na istraživačka pitanja, odabrali smo kvalitativni pristup prikupljanja i analize podataka. Za prikupljanje podataka koristili smo fokus grupe. Metoda fokus grupa je kvalitativni oblik istraživanja u kojem se u grupi diskutira o zadanoj temi. Osnovni cilj fokus grupe je potaknuti dubinsku diskusiju kako bi se istražili vrijednosti i stavovi ispitanika prema nekom problemu. Konkretnije, metodom fokus grupe nastoji se razumjeti i objasniti značenja, vjerovanja i kulturu koja utječe na osjećaje, stavove i ponašanja pojedinaca (Skoko, Benković, 2009). U fokus grupi interakcija se zbiva na razini moderatora i grupe te na razini članova grupe i ta interakcija pomaže otkriti informacije s obzirom na osmišljena pitanja (Skoko, Benković, 2009). Metodom fokus grupe odgovaramo na pitanje „zašto“, a ne „koliko“ te smo u mogućnosti rekonstruirati spektar stavova prema nekom pitanju, splet motiva koje ljudi imaju, strukture modela racionalizacije određenih odluka ili stavova te vezu između različitih tema koje možda na prvi pogled ne izgledaju povezano (Skoko, Benković, 2009).

Istraživanje je na prigodnom uzorku ispitanika provedeno u srpnju 2016. godine u dvije osnovne škole u Zagrebu koje su bile spremne na suradnju. Prije provođenja istraživanja, istraživačica je održala sastanak s pedagogom i ravnateljicama škole na kojem ih je uputila u osnovne aspekte istraživanja, kao i kriterije za odabir sudionika, nakon čega su pedagog i ravnateljica izabrali sudionike prema tome jesu li sudionici imali iskustvo rada s jednoroditeljskim obiteljima. Provele su se 3 fokus grupe, svaka trajanja od otprilike sat vremena, s ukupno 17 sudionika (5 sudionika u prvoj grupi, 7

sudionika u drugoj te 5 sudionika u trećoj fokus grupi). O broju i veličini fokus grupa odlučili smo pregledom literature koja govori kako se u više od tri ili četiri grupe ne razvijaju nove ideje (Mertens, 1998) te su u pravilu sastavljene od 6 do 10 osoba, ali je mogući raspon sudionika od 4 do 12 (Krueger, 1994; prema Halmi, 2005). O broju od 5 do 7 ispitanika odlučili smo nastojanjem da se svakom sudioniku omogući vrijeme da iskaže vlastito mišljenje, ali i zbog razloga što se u prevelikim grupama neki sudionici ne uspijevaju izboriti za riječ, zbog čega se velike grupe razdijele na odvojene grupice, što blokira ideju grupnog razgovora (Halmi, 2005). Veličinu naših grupa također je diktirala dostupnost nastavnika koji su imali iskustvo rada s jednoroditeljskim obiteljima i njihova zainteresiranost za sudjelovanje u istraživanju u ciljanim školama. Svi sudionici ovog istraživanja bili su ženskog spola. Podrobniji opis uzorka dostupan je u Tablici 1.³

Tablica 1. Opis uzorka

	Prva fokus grupa	Druga fokus grupa	Treća fokus grupa	UKUPNO
Struka				
Učiteljica razredne nastave	2	5	1	8
Profesorica	3	2	4	9
Radni staž				
Manje od 20 godina	1	1	3	5
20 godina i više	4	6	2	12
Razredništvo				
Da	2	7	4	13
Ne	3	0	1	4

Razgovore u fokus grupama je prema unaprijed pripremljenome protokolu (Prilog 1) moderirala voditeljica istraživanja, a isti su snimani uz prethodni pismeni pristanak sudionica. Sudionice su također prije početka razgovora obaviještene o predmetu, nazivu i ciljevima istraživanja, načinu na koji će se prikupljeni podatci rabiti, dobrovoljnosti sudjelovanja, načinu zaštite anonimnosti sudionika i povjerljivosti podataka, mogućim štetama i koristima vezanim uz sudjelovanje, kao i pravu da u svakom trenutku prekinu daljnje sudjelovanje u istraživanju. Potvrda pribavljenog

³ Radi jasnijeg praćenja sudionica i grupa iz kojih dolaze, grupama ćemo dodijeliti oznake i broj sudionice sukladno transkriptu: prva fokus grupa A, druga B i treća C. Sudionice iz prve i treće grupe su zaposlenice iste škole.

pristanka (Prilog 2) bila je pismena, uz potpis sudionica kojim se potvrđuje da je propisno obaviještena. Također, kod transkripcije i pisanja ovoga rada izbačeni su svi identifikacijski podaci o sudionicama, koje su navedene pod šiframa (vidjeti fusnotu 3). Sukladnost nacрта istraživanja s etičkim standardima provođenja istraživanja u društvenim znanostima potvrdilo je i Povjerenstvo Odsjeka za sociologiju za prosudbu etičnosti istraživanja (Prilog 3).

Analiza podataka vođena je metodom tematske analize (Braun, Clarke, 2006), koju definiramo kao metodu za identificiranje, analiziranje i izvještavanje prema obrascima, tj. temama koje se prepoznaju unutar podataka te se razlikuje od drugih analitičkih metoda koje opisuju obrasce kvalitativnih podataka, poput „tematske“ analize diskursa, tematske analize dekompozicije, interpretativne fenomenološke analize i metodologije utemeljene teorije (Braun, Clarke, 2006).

Nakon razgovora u svakoj fokus grupi, istraživačica je zabilježila opće dojmove procesa istraživanja te je transkribirala audio snimku. Transkripti razgovora u fokus grupama predstavljali su podatke koji su dalje procesuirani po principima kvalitativnog pristupa, konkretnije, prema metodi tematske analize. Analiza je započela višestrukim čitanjem transkripata kako bismo se upoznali sa sadržajem (Braun, Clarke, 2006), a srodni sadržaj je grupiran tako da im je dodijeljen *kod* koji ih povezuje (Braun, Clarke, 2006; Miles, Huberman, 1994). Kodiranje je rađeno ručno te su se kodirale sve potencijalne teme/obrasci (Braun, Clarke, 2006). Kodovi su korišteni samo radi zahvaćanja čitavog raspona odgovora te nije bilo intencije kvantificirati rezultate, već je fokus bio na analizi shvaćanja značenja koje same sudionice pridaju svojim i tuđim postupcima i percepcijama. Nakon kodiranja, određena je *frekvencija*⁴ sudionica koje su navodile odgovore pod zajedničkim kodom, što bi značilo da su se u analizi kodovi javljali isključivo iz podataka. Sljedeći korak uključivao je grupiranje kodova⁵ u *kategorije* (Halmi, 2005), a neki kodovi su se u ovom procesu redefinirali (Miles, Huberman, 1994). Nakon toga, tražene su teme koje mogu i ne moraju odgovarati unaprijed

⁴ Frekvencija nije karakteristična za kvalitativna istraživanja, no Halmi i Crnoja (2003) navode da je osnovna funkcija kvalitativnog istraživanja omogućavanje smislene kvantifikacije empirijskih sadržaja kad god je to moguće i potrebno.

⁵ Tablica s kodovima i kategorijama nalazi se u Prilogu 4.

zadanim temama iz protokola za istraživanje u fokus grupama, no nije došlo do pojave novih, nepredviđenih tema. Nadalje, teme su pregledane kako bismo utvrdili njihov osnovni sadržaj, u kakvom su odnosu s drugim temama te što govore o podacima. Sljedeći korak uključivao je imenovanje tema, što bi značilo da smo istaknuli o čemu teme govore. Posljednji korak uključivao je iznošenje rezultata istraživanja (Braun, Clarke, 2006) i njihovu usporedbu sa spoznajama iz prethodnih istraživanja.

4.3. Rezultati istraživanja i rasprava

4.3.1. Iskustvo rada s jednoroditeljskim obiteljima

Razgovori su u svakoj fokus grupi započeli pitanjem o tome *koliki udio u poslu nastavnica zauzima suradnja s obiteljima*. Dobili smo različite odgovore u svakoj grupi: postoji službeno propisano koliko nastavnice surađuju s obiteljima, ali udio suradnje ovisi o brojnim čimbenicima (iako nastavnice smatraju da bi se suradnja s roditeljima mogla nazvati i volontiranjem s obzirom na stvarni vremenski udio suradnje). Naime, službeno je propisano koliko su nastavnice obavezne biti u kontaktu s roditeljima, no unatoč tomu, u realnom se vremenu ostvaruje puno više kontakata no što je to propisano. Nastavnice u ovom istraživanju su istaknule da se posvećuju svim roditeljima, prema čemu možemo zaključiti kako nastavnici i roditelji stvaraju atmosferu koja je pogodna za razvoj i održavanje suradnje.

Unatoč mišljenju da suradnja s obiteljima zauzima puno više vremena od službeno propisanog udjela i da ga je nemoguće mjeriti u satima, nastavnice ističu da se u posljednje vrijeme smanjio broj kontakata s roditeljima, a uzrok tome neke sugovornice pronalaze u e-dnevniku:

Pa, otkako su e-dnevnici, odnosno imenici, roditelji vidno manje kontaktiraju i njihova ideja je da oni sve vide - dobrog dijela roditelja. (A2)

Hm, otkako smo uveli e-dnevnik, zapravo je... Smanjuje se broj posjeta roditelja zato što oni putem aplikacije vide ocjene i naravno bilješke koje te ocjene prate, tak' da onda imaju manju potrebu razgovarati s nama, barem oni tako osjećaju. (C3)

Unatoč manjem broju kontakata, puno roditelja redovito dolazi na roditeljske sastanke i informacije, na koje nastavnice A i C grupe redovito pozivaju. Manji broj susreta nastavnica i roditelja najčešće se događa u višim razredima, o čemu su govorili i Eccles i Harold (1996; prema Epstein, Sanders, 2002), Epstein i Lee (1995; prema Epstein, Sanders, 2002), Hoover-Dempsey i Sandler (1997; prema Epstein, Sanders, 2002) te Stevenson i Baker (1987; prema Epstein, Sanders, 2002). Postoje situacije kada roditelji češće dolaze, a to je u prvom razredu - dok su djeca još mala, zatim povodom upisa u srednju školu te kada djeca prelaze u peti razred.

Upitane da procijene *zahtjevnost suradnje s roditeljima*, sudionice u sve tri fokus grupe slažu se da je suradnja s roditeljima zahtjevna. Neke sudionice navode kako je suradnja s roditeljima najkompliciraniji i najteži dio njihovog posla te da je u usporedbi s prijašnjim godinama zahtjevnije surađivati:

To je skoro najzahtjevniji aspekt uz, onaj, dakle, rad s djecom je zahtjevan, međutim nekako je to očekivani naš posao, nešto za što smo jako dobro istrenirani, a rad s roditeljima je najzahtjevniji bar meni aspekt jer roditelji su jako raznorodna skupina i svaka generacija nosi nešto svoje i to je ipak nešto za što nismo toliko na fakultetu, zapravo uopće nismo pripremani i to je ona čista improvizacija kad dođete u školu raditi, onda to na vlastitoj koži osjećate iskustvo. Kako se nositi s roditeljima, razgovarati, komunicirati i tako. Da, to je jako zahtjevno. (A1)

Razlozi zbog kojih nastavnice smatraju suradnju zahtjevnom su velika heterogenost roditelja, imperativ individualnog prilagođavanja svakom roditelju zbog toga što roditelji drugačije gledaju na odgoj u odnosu na ranije godine, potreba roditelja za razumijevanjem stručnjaka s obzirom na različite životne probleme roditelja i s time povezana improvizacija nastavnika u kojima roditelji vide savjetodavce/terapeute i sl. Nadalje, što je iz gore navedenog citata vidljivo, nastavnice suradnju smatraju zahtjevnom zbog nekompetentnosti u području suradnje s obiteljima, a o čemu su govorili Clarke i sur. (2010; prema Ljubetić, 2014), Ljubetić i Tabain (2009; prema Ljubetić, 2014), Maleš i sur. (2010) te Chavkin (1991; prema Wright i sur., 2000). Kod roditelja, konkretnije razvedenim majkama, s većim stupnjem obrazovanja dolazi i do većih problema. Dakle, osim nedostatnog obrazovanja, sudionice razloge zbog kojih je suradnja zahtjevna dominantno lociraju u roditeljima.

(...)veći su problemi gdje je veći stupanj obrazovanja roditelja, barem iz mog iskustva. Hm, djeca su uglavnom s majkama, ako govorimo o rastavljenima i onda su one prezaštićene pa čak se uvlače i očevi u to jer oni val'da imaju poseban kompleks, a onda tu se hoće pokazat' tako da je dosta teško, pogotovo s odvjjetničkim i takvim strukama. (B7)

Unatoč činjenici da su prema mišljenju sudionica roditelji subjektivni, s većinom roditelja imaju dobru suradnju. Odlična suradnja s roditeljima se ostvaruje onda kada dijete napreduje prema očekivanjima, a kada se pojave problemi, suradnja postaje izazovnija.

Kako današnje društvo obilježava sve veća raznolikost obiteljskih struktura, *zanimalo nas je s kojim su se sve obiteljskim strukturama nastavnice dosad susrele u svom radu.* U sve tri fokus grupe istaknute su jednoroditeljske i dvoroditeljske obitelji, dok su ostale obiteljske strukture spomenute u dvije fokus grupe (poput skrbnika koji nisu iz obitelji) ili samoj jednoj fokus grupi (poput pomajki u dvoroditeljskoj obitelji, baka i djedova primarnih skrbnika, rastavljenih roditelja koji dijele skrbništvo ili obitelji s usvojenom djecom). Vidljivo je da su nastavnice navele kako su se susrele s većinom obiteljskih struktura koje u svojoj teorijskoj podjeli navode Čudina-Obradović i Obradović (2006). Kao obiteljsku strukturu s kojom se nisu susrele u jednoj se fokus grupi istaknula obitelj s istospolnim roditeljima.

Osim obiteljskih struktura s kojima su se susrele, *zanimalo nas je i koji je najčešći tip obitelji s kojim se susreću.* U skladu s tvrdnjom Jankovića i sur. (2009) da je najčešća obiteljska struktura dvoroditeljska obitelj, u sve tri fokus grupe najčešće su dvoroditeljske obitelji, dok se kao ostale česte obiteljske strukture u dvije fokus grupe spominju jednoroditeljske obitelji, čiji se broj povećava pa se u jednoj grupi (B) čak spominje podjednak broj jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji.

4.3.2. Percepcija uključenosti jednoroditeljskih obitelji u djetetovo obrazovanje

Kako je kriterij odabira sudionika za ovo istraživanje bilo *iskustvo suradnje s jednoroditeljskim obiteljima*, sve sudionice su potvrdile da imaju iskustvo rada s

jednoroditeljskim obiteljima. Iako se generalno gledano sudionice razlikuju u mišljenjima *je li iskustvo bilo pozitivno ili negativno* te svaka fokus grupa ističe svoja podijeljena, i pozitivna i negativna, iskustva, ipak prevladava stav o više pozitivnom nego negativnom iskustvu suradnje s jednoroditeljskim obiteljima. Tek tri sudionice (A3, B2, B3) imaju negativno iskustvo suradnje s jednoroditeljskim obiteljima.

Razlozi zbog kojih sudionice karakteriziraju iskustvo kao *pozitivno* su dobra djeca iz jednoroditeljskih obitelji koja su dobro uklopljena u zajednicu, roditelj koji daje snagu za dvoje ostvarujući pritom dobru suradnju te sama suradnja (uspješna) kao kriterij da se iskustvo procijeni pozitivnim.

Ja sam si tu izdvojila djecu koja su iz jednoroditeljskih obitelji i moram reći da mi je pozitivno. Ne, evo sad gledam konkretne, uvijek, baš mi ta djeca i, i dobra, uklopljena u zajednicu i suradnja s roditeljima pozitivna. Da. (A1)

Ja bih samo rekla da je generalno pozitivno, da su to bili stvarno roditelji koji su, hm, davali snagu za dvoje, ovoga, ajmo reć' prilikom odgoja svoga djeteta. (A5)

U slučaju *negativnih iskustava*, razlozi su roditelj koji je na krivi način odgajao svoje dijete i pritom nije prihvaćao činjenice koje je nastavnica iznosila te je previše štitio dijete, zatim slučajevi rastavljenih roditelja gdje su očevi isključeni iz obitelji, a majke su previše frustrirane i zahtjevne te jaz između djeteta iz jednoroditeljske obitelji i ostale djece u razredu.

(...) nakon 4 godine sam shvatila i ja da to nije u odgoju bilo dobro odradeno, da je došao u školu s krivim nazorom da su svi ostali krivi, a on ne. (...) roditelj kada sam mu ja iznijela točno moje činjenice videne, dakle činjenice koje sam ja vidjela, ne prepričala, nakon toga je ipak odlučio da njegovo dijete nije krivo. (...) Dakle, cijelo vrijeme je on u zaštiti svoga djeteta i ne vidi očigledno pokazivanje i drugih i mene učitelja da nešto nije u redu i da dijete krivo postupa. (A3)

Kako većina sudionica nije imala negativnih iskustava, rasprava o istima nije se dugo odvijala. Štoviše, nakon iznošenja tih negativnih iskustava, sudionice u prvoj fokus grupi su se čak zapitale ne bi li se ista situacija dogodila i u dvoroditeljskim obiteljima.

Po pitanju uključenosti svih roditelja u obrazovanje, nastavnice zamjećuju pozitivne ishode kod djece čiji su roditelji uključeni u obrazovanje, primjerice dijete postaje angažiranije, "posloženije" i ima bolje radne navike, što je u skladu s postojećim istraživanjima (McShane Becher, 1994; prema Henderson, Berla, 1994; Henderson, Mapp, 2002; Epstein i sur., 1997; Keith, Keith, 1993; Marcon, 1999; Miedel, Reynolds, 1999; Reginald, 2002; Shaver, Walls, 1998; svi prema Henderson, Mapp, 2002; Zygmunt-Filwalk, 2011; prema Ljubetić, 2014; Škutor, 2014). Nastavnice također zamjećuju kako uvijek dolaze isti roditelji, i to najčešće roditelji one djece koja nemaju nikakvih problema, dok roditelji djece s poteškoćama nisu zainteresirani za suradnju sa školom. Ovaj iskaz primjer je izreke prema kojoj je Kušević (2015) veoma kritična, a to je da zainteresirani roditelji uvijek dolaze, a oni s kojima bi nastavnici trebali razgovarati, ne dolaze. Naime, ova teza polazi od toga da imperativ intenzivne suradnje obitelji i škole isključuje već deprivilegirane obitelji i roditelje konstruira kao nezainteresirane za dijete, dok same nastavnice oslobađa odgovornosti za uspostavljanje kvalitetnih odnosa s roditeljima. Ovaj je stav vrlo relevantan za temu istraživanja jer redoviti dolasci u škole traže vrijeme, a upravo je nedostatak vremena problem za jednoroditeljske obitelji zato što su roditelji u vremenskom konfliktu zbog posla, organizacije brige o djetetu, rasporedu transporta, slobodnih dječjih aktivnosti i slično, a sve te obaveze je teško uskladiti s onim školskim (Čudina-Obradović, Obradović, 2006; Gestwicki, 2014; Ljubetić, 2014).

Nastavnice u dvije fokus grupe u nekoliko su navrata uspoređivale iskustva u jednoroditeljskim i dvoroditeljskim obiteljima te su samoinicijativno postavile pitanje nastaje li problem upravo zbog strukture obitelji, no zaključile su da struktura ne utječe na probleme budući da u jednoroditeljskim obiteljima roditelj preuzima ulogu drugog roditelja. Smatraju kako je bolja jednoroditeljska obitelj u kojoj roditelj i djeca imaju mir (iako su jednoroditeljske obitelji u početku zaštitničke) nego disfunkcionalna dvoroditeljska obitelj:

Mislim da, hm, je uvijek moje iskustvo u ovih 27 godina je da je bolje jednorodno obitelj, hm, jer tada ipak i mama i tata poslože svoj život, dijete ima svoj mir, ali kod djece koje sada imam u razredu, evo sad ono što mi je svježije, jel', mogli bi se malo vratiti unazad, problema kod jednorodnih obitelji ima bez obzira jel' je to jednorodna ili nije zato što bi ti problemi bili i onako. I još i veći. Jer su i bili puno veći i recimo imam

jedno iskustvo sada gdje apsolutno u dvorodnoj, dvoroditeljskoj obitelji nikako to ne funkcionira i apsolutno će biti bolje kada se to riješi na jedan drugi način. Prema tome, mislim da se ne može to generalizirati, mislim da je uvijek bolje riješiti... (A4)

U usporedbi s postojećim teorijama o jednoroditeljskim obiteljima, možemo zaključiti kako se nastavnice ne slažu tvrdnjom autorice Milić (2007) kako je obitelj poremećena ili neuravnotežena, već se slažu s Coxovom (1990) tvrdnjom da su jednoroditeljske obitelji jednako obitelji kao i dvoroditeljske, samo što je struktura za obnašanje obiteljskih funkcija drugačija.

Zanimalo nas je jesu li *jednoroditeljske i dvoroditeljske obitelji jednako uključene u djetetovo obrazovanje*, a mišljenja nastavnica pritom su podijeljena. U drugoj fokus grupi sugovornice se slažu da tu nije moguće generalizirati zbog toga što to ovisi o obiteljskoj situaciji, a slično se ističe i u trećoj fokus grupi, u kojoj se opetovano isticalo da to ovisi o brojnim čimbenicima, primjerice radnom vremenu roditelja, (ne)zaposlenosti te o obiteljskim odnosima, a o čemu u svojim istraživanjima govore i Bull i sur. (2008), Cox (1990), Gestwicki (2014), Grozdanić (2000), Kirby (2006; prema Fišer i sur., 2007), Maleš (1988), Pećnik i Raboteg-Šarić (2005), te Tsushime i Gecas (2011; prema Fišer i sur., 2007). Samo je jedna nastavnica (B4) istaknula kako jednoroditeljske i dvoroditeljske obitelji nisu jednako uključene u djetetovo obrazovanje, čime je pokazala tendenciju esencijalističkoga shvaćanja obiteljske strukture, odnosno svođenja kompleksnosti cjelokupne obiteljske dinamike upravo na pitanje obiteljske strukture:

Ne, samim time što, ovaj, velim da jedan roditelj dolazi, drugi roditelj se često niti ne upozna, i kako oni funkcioniraju u biti, nekad se dogodi da preko vikenda ide tati pa više neće ići, pa ucjenjuju jedan roditelj drugog preko tog djeteta... (B4)

Nadalje, sudionice (A) su rekle da razvedeni roditelji zajedno dolaze, a roditelji iz jednoroditeljskih obitelji češće dolaze i pokazuju veći interes od roditelja iz dvoroditeljskih obitelji. Nastavnice (B) smatraju da su emocionalne poteškoće one razlike koje utječu na uključenost u obrazovanje, a u obiteljima gdje je majka na čelu dječacima je potrebna „čvršća ruka“ te su majke previše zaštitničke. Razlika između jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji je vidljiva kod rastavljenih roditelja koji

imaju problem komunikacije, no nastavnice (B) navode pozitivne primjere razlike, a to su majke na čelu jednoroditeljskih obitelji koje su iznimno uključene u djetetovo obrazovanje:

(...) djeca koja su s majkom ovaj odrasla, hm, ha moram se tako izraziti, trebala su ovaj čvršću malo ruku. (...) Znači pogotovo dječaci. (B6)

Ja imam iskustvo baš majke, znači, gdje piše znači da je otac nepoznat i da je ona najuključenija od svih. Znači, od svih roditelja u sve, što se događa oko djeteta, oko škole, oko prava pogotovo (...) (B6)

Kada je riječ o najčešćem načinu komunikacije s jednoroditeljskim obiteljima, nastavnice su dale različite odgovore. S roditeljima najčešće komuniciraju osobno, tj. individualnim razgovorom - nastavnice svih grupa koje nisu navele odgovor su se slagale s mišljenjem drugih sudionica. Kao ostale načine komunikacije s jednoroditeljskim obiteljima sugovornice su navodile elektroničku poštu i telefon. Ovaj način komunikacije indicira da nastavnice uvažavaju jednoroditeljske obitelji i njihovu specifičnost, nedostatak slobodnog vremena (Čudina-Obradović, Obradović, 2006; Gestwicki, 2014; Hill, Taylor, 2004; Ljubetić, 2014), jer se na elektroničku poštu može odgovoriti u bilo kojem trenutku, a za komunikaciju telefonom također nije nužan osobni dolazak na određeno mjesto (npr. kao što je to dolazak u školu u vrijeme informacija). Zanimljivo je istaknuti da je nekoliko sugovornica navelo kako s jednoroditeljskim obiteljima komuniciraju isto kao i s dvoroditeljskim, čime su potvrdile svoje iskaze kako nema razlike između jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji. No, prema mišljenju drugih, neke razlike postoje, a one se tiču učestalosti dolazaka (zanimljivo, one smatraju da roditelji iz jednoroditeljskih obitelji dolaze češće od roditelja iz dvoroditeljskih) te temama razgovora roditelja i nastavnika s obzirom na obiteljske odnose i strukturu obitelji iz koje roditelj dolazi.

Čak, čak bih rekla da i više pokazuju neki interes da češće dođu, nego... (...) ...u obiteljima koje eto, kao deklarirano su onak' kak' treba i sad sve ide i ne treba u školu ni puno doći. I sve funkcionira samo od sebe. (A1)

(...)kad dolazi majka iz jednoroditeljske obitelji koja ima skrbništvo nad tim djetetom, da zapravo sve svoje, sve što joj se nakuplja u životu, ovaj, da meni iznese i onda ja nju smirim i onda je sve u redu, al' onda meni nakon tog informativnog razgovora, onda ja

sam tjedan dana u šoku. Dok ona izlazi sa smiješkom na licu. (...) Ali, taj roditelj stvarno me ispije. Energiju do kraja mi ispije. Iscrpi me. (C2)

Iz potonjeg citata vidljivo je očekivanje nekih roditelja da im nastavnici budu osobna podrška u teškoćama s kojima se nose, a na koje ova sudionica odgovara, ali nauštrb vlastite emocionalne dobrobiti.

Nadalje, zanimalo nas je *jesu li jednoroditeljske obitelji s kojima su nastavnici surađivali bile pretežno majčinske ili očinske*. Sve grupe navode da su najčešće jednoroditeljske obitelji one s majkom na čelu, što je u skladu s rezultatima postojećih istraživanja (Cox, 1990; Simons, 1996, prema Grozdanić, 2000). Na tome smo tragu nastojali ispitati *koje su razlike u obitelji prema spolu roditelja koji je na čelu*. Prema iskazima nastavnica prve grupe, obitelji u kojima je otac na čelu su jednako uključene u djetetovo obrazovanje, tople i brižne, iako je očevima u početku teže (npr. svakodnevne obaveze) te se kod njih javlja strah, no djeca u kojima je otac skrbnik su zrelija, odgovorna i odraslija. Jedna je nastavnica izdvojila primjer oca kojemu je jedini problem bio razgovarati sa svojom kćeri o „ženskim problemima“. Risman (1986) je provela istraživanje o samohranim očevima, a rezultati su pokazali da očevi uspješno obavljaju sve poslove koji se stereotipno shvaćaju kao ženski poslovi, poput vođenja kućanstva i odgoja djece, emocionalno su veoma povezani sa svojom djecom te se osjećaju samopouzdana u ulozi primarnog skrbnika. Dakle, samohrani očevi imaju netradicionalnu ulogu muškarca koja obuhvaća djelovanje koje je stereotipno percipirano kao žensko.

Hm, jednoroditeljske obitelji gdje su majke skrbnice su češće, međutim one gdje je otac skrbnik su, hm, jednako tako uključene, tople i brižne, tako da ne vidim razliku od ovih koji brinu o djetetu, dolaze u školu i uključeni su. (A1)

Možda je očevima nešto teže, hm, na početku kad gledam (...). Hm, možda je jedan period muškarcima uistinu teže posložiti od onih praktičnih, svakodnevnih stvari s djecom, pogotovo ako je više djece u obitelji, međutim ja poslije ne vidim isto tako neku razliku, hm, oni su jednako brižni, jednako topli, jednako posvećeni svojoj djeci. (A2)

Ja sam imala isto primjer jednog samohranog tate i on je mene otvoreno zamolio da ovoga, brine za tu svoju kćerkicu puno, jedino mu je bilo malo neugodno pod

navodnike ženskim nekih problemima razgovarati i otvoreno me zamolio da sa njom malo na tu stranu, ovoga, da više razgovaram sa njom o tome. (A5)

Ovakva pozitivna iskustva ne dijele članice drugih grupa koje su imale poteškoće u suradnji s jednoroditeljskim obiteljima gdje je bio otac na čelu. Jedan slučaj je uključivao poteškoće u suradnji zbog obiteljskih problema, dok je drugi slučaj bio ekstreman primjer oca koji je nastavnicu osobno napadao te nije dozvoljavao kontakt s majkom. No, nastavnica taj slučaj shvaća kao ekstrem te ga samo navodi kao primjer pošto s drugim očevima nije bilo negativnih iskustava.

Da, ja sam imala jedno prestrašno iskustvo gdje je tata bio ono, skrbnik i nije dozvoljavao majci, iako nije imala nikakvu sudsku zabranu, da dolazi u školu, da sam ja doživljavala napadaje zašto sam dozvolila da ona dođe u dvorište i... Jako, jako loše iskustvo. (B1)

Nadalje, zanimalo nas je je li se *stav nastavnika prema jednoroditeljskim obiteljima mijenjao*. Odgovori su gotovo podjednaki u svim grupama: stav se nije mijenjao iz razloga što nastavnice nisu imale nikakvih predrasuda prema jednoroditeljskim obiteljima te su potvrdile pozitivno mišljenje koje su imale prema njima:

Pa ja mogu reći da nikada nisam imala nikakve predrasude prema jednoroditeljskim obiteljima tako da mi se stav nije promijenio. Dapače, samo sam potvrdila ono što sam uvijek mislila, da. (A1)

U slučajevima kada se stav mijenjao, promjena je uključivala prelazak iz početnog straha i rezerviranosti zbog nesigurnosti u ishod suradnje u stav koji je u korist djeteta: nastavnice su postale više obzirne. Također, osobno iskustvo razvoda jednoj je nastavnici pripomoglo pri razvoju empatije i većeg razumijevanja obitelji, o čemu je pisala i autorica Rishel (2008), opisujući iskustvo ravnatelja škole koji je nakon rastave postao senzibiliziraniji za jednoroditeljske obitelji:

Dobro, možda sad malo više nekako straha i rezerve, hm, u startu jel', dok ne vidimo kak' će se situacija, kak' će se suradnja razvijati. Sigurno da ne, da ne pristupamo dakle onak' možda čisto, otvoreno nego kao kad je... Kad su dva roditelja jer sigurno da imamo malo ne'akav strah. Kak' će to, kak' će to funkcionirati, jel'. (B2)

Mislim, ja ću reć to iz vlastitog iskustva, kao što je rekla X, ima nas koji smo prošli to i isto tako, znači, ideš da dokažeš sebi, svom djetetu, profesoru da ti to možeš. I misle roditelji da kod profesora su onda drugačiji u očima, dakle, gleda ga drugačije. Jer on brine, razumiješ, sad ti govorim i iz aspekta roditelja i učitelja. (...) Mijenja se, suosjećanje se razvija, empatija se razvija (...). (C4)

Rasprava o stavu prema jednoroditeljskim obiteljima potaknula je nastavnice treće grupe na razmišljanje bi li bilo primjerenije imati distancirani odnos spram roditelja i biti potpuno profesionalan kao što je to nekada bilo. Ovo pitanje nije naišlo na odobravanje drugih sugovornica koje smatraju da se tako ne može raditi pa je rasprava veoma brzo završila bez zaključka.

Zapravo, kad ja razmišljam ovako o svom stavu, ponekad se pitam: bi li bilo potrebno kao nekad biti potpuno profesionalan učitelj kak' smo nekada, znaš, otvorili dnevnik, pročitale roditeljima ocjene i doviđenja. (C4)

Da. Al' ne može tako... (C3)

Kada bismo sumirali rezultate ovog potpoglavlja u kojem smo govorili o percepciji uključenosti jednoroditeljskih obitelji u djetetovo obrazovanje, možemo reći kako su sve nastavnice imale iskustvo rada s jednoroditeljskim obiteljima te je ono uglavnom pozitivno. Po pitanju uključenosti u obrazovanje, nastavnice su zamijetile pozitivne ishode kod djece čiji su roditelji uključeni, ali su podijeljenih mišljenja jesu li jednoroditeljske i dvoroditeljske obitelji jednako uključene u djetetovo obrazovanje. Kod ispitivanja različitosti između ove dvije obiteljske strukture po pitanju uključenosti, došli smo do generalnoga stava da se one ne razlikuju. Govoreći o komunikaciji, nastavnice najčešće komuniciraju direktnim kontaktom uživo, iako su prisutni svi oblici komunikacije s roditeljima. Kao najčešće jednoroditeljske obitelji s obzirom na spol roditelja pokazale su se one s majkama na čelu. Nadalje, ispitivanjem promjene stava nastavnica prema jednoroditeljskim obiteljima došli smo do saznanja da se, u slučaju promjena, stav mijenjao na pozitivan način.

4.3.3. Procjena kvalitete suradnje s jednoroditeljskim obiteljima

Zanimalo nas je smatraju li nastavnice da s *jednoroditeljskim obiteljima uspostavljaju jednako kvalitetan odnos kao i s dvoroditeljskim*. Jednako kvalitetan odnos u jednoroditeljskim i dvoroditeljskim obiteljima ostvaruju sve sudionice, osim C5, koja jednoroditeljske obitelji smatra zahtjevnijima od dvoroditeljskih:

Ma zahtjevnije su, ja s dvoroditeljskim nemam nikakvih problema. Najnormalnije komunikacija, sve. Nema nikakvih... (...) ...nose taj teret. To se na njima vidi i u razgovoru s njima jako je teško ne ostvarit' veliku prisnost da oni ne bi to krivo shvatili. Znači, ipak mora postojati doza profesionalnosti. (C5)

Prve dvije grupe se slažu da nema osjećaja razlike u kvaliteti odnosa s obiteljima s obzirom na strukturu obitelji:

...ako roditelji dobro surađuju sa školom, bez obzira jesu li jednoroditeljske... Znete što, čak i u dvoroditeljskim obiteljima opet je jedan roditelj taj koji nekako pod navodnicima preuzme brigu o školi. (...) uvijek dolazi mama, na primjer, u školu i tako da nemate uopće osjećaj da taj tata igra neku ulogu oko obrazovanja djeteta. Na primjer. Dok u jednoroditeljskoj opet dolazi ta mama recimo i nemate tu neki osjećaj razlike, jel'. (A1)

Sudionice su dakle istaknule zanimljivu činjenicu da dvoroditeljska obiteljska struktura nikako ne znači uključenost oba roditelja u djetetovo školovanje te da ta uključenost oba roditelja istovremeno može čak biti izglednija u jednoroditeljskoj obitelji: dok u dvoroditeljskim obiteljima sve više očeva dolazi na roditeljski sastanak, oni rijetko dolaze s drugim roditeljem, no u obitelji gdje su roditelji rastavljeni oni zajednički dolaze na roditeljski sastanak. Na kvalitetu odnosa utječe i u koji razred dijete ide jer se u višim razredima ostvaruje manje suradnje.

Stvar je samo odgovornosti samog roditelja. Uopće, mislim da stvar jednoroditeljske ili dvoroditeljske obitelji ulogu ne igra, ako su roditelji zreli, odgovorni i znaju svoje obaveze (...) (A4)

Intenzivnija je suradnja do četvrtog razreda i onda to splasne. A da bi, ne znam, od petog razreda prema osmom još, još više, ovoga, ja mislim da su roditelji ako ima ne'akvoga, da su sve manje i manje uključeni ustvari, jer ja mislim da tu dolazi do ono,

razočarenja, jel', očekivanja koja su oni imali spram svoje djece se nisu realizirala. Onda i njihov entuzijizam koji su pokazivali kod nas, od prvog do četvrtog razreda, u višim razredima još više, još više splašnjava, jel'. (A2)

Zanimalo nas je *imaju li nastavnice neki primjer suradnje s jednoroditeljskom obitelji koja je bila neuspješna te koji je bio razlog neuspjehu*. Nastavnice svih grupa imale su primjere neuspješne suradnje, a kao razloge zbog kojih su nastavnice suradnju okarakterizirale kao neuspješnu javljaju se nebriga za dijete i njegovo školovanje, poteškoće u komunikaciji s roditeljima iz jednoroditeljskih obitelji, rastava roditelja i karakteristike roditelja, a javlja se i nesigurnost kako procijeniti uspješnost suradnje pošto u svakom odnosu ima dobrih i loših situacija. Međutim, nastavnice prve grupe smatraju kako struktura obitelji nije važna kada je riječ o neuspješnoj suradnji te je neuspjeh suradnje teško povezati sa strukturom:

Majka je, vrlo teško se rastala. I nije dala niti ime oca ni podatke pri upisu u školu. Ona je željela njega prekriziti, zaboravit', da ne postoji, a postoji. (...) Od dječaka od 6, 7 godina je teško dobiti neke informacije i kasnije sam samo dobila da je jako ljut jer ga ne viđa. Ne viđa oca. (...) Majka se vrlo zaštitnički odnosi prema svom sinu. Doslovno pod kapom njenom. (...) Dijete će imati problema u ponašanju. I fali mu otac jer u zajednici s njom žive njeni otac i majka koji imaju veliki utjecaj na odgoj djeteta, a možemo reći onaj klasični, stari, ako me razumijete. I tu se sad dolazi do borbe i njenog odgoja i odgoja njezinih roditelja. Dijete... Dijete nosi u sebi jedan bijes. (...) Al' eto, moje savjetovanje da potraži pomoć rekla je ne. On je u redu, drugi su krivi. (A3)

Pa ja imam sad isto u razredu jednu situaciju, jednoroditeljska obitelj, ali mislim da taj problem i u vrijeme dok su roditelji bili zajedno je bio isti takav. Dakle, jedna slaba suradnja, slaba, hm, slabi rad s djetetom, zapuštenost, ali sad kad razmišljam mislim da to ne bi uopće mogla povezati sa vezom jednoroditeljske ili dvoroditeljske obitelji. To je stvar neodgovornosti roditelja. (A4)

Ispitujući procjenu kvalitete suradnje s jednoroditeljskim obiteljima, nastavnice su istaknule kako s jednoroditeljskim obiteljima ostvaruju jednako kvalitetan odnos kao i s dvoroditeljskim. Nastavnice su imale i primjere suradnje s jednoroditeljskim obiteljima koja je bila neuspješna, a najčešći razlozi neuspjeha su vezani uz roditelja. Ovo smatramo problematičnim jer nastavnice ne uviđaju eventualne poteškoće od strane njih

samih ili od strane škole koje su mogle biti prepreke u ostvarivanju uspješne suradnje, no više o tome ćemo reći u sljedećem potpoglavlju.

4.3.4. Prepreke suradnji s jednoroditeljskim obiteljima

Zanimalo nas je što nastavnici vide kao prepreke suradnji s jednoroditeljskim obiteljima. Nastavnice svih grupa smatraju kako nema prepreka za suradnju između jednoroditeljskih obitelji i škole. Unatoč tome inicijalnom negiranju postojanja prepreka, ipak su iznijele ideje što bi mogle biti potencijalne prepreke unutar obitelji, poput neodgovornog i neozbiljnog roditelja i zaposlenosti roditelja, a potomje je u skladu s tvrdnjama Cox (1990), Grozdanić (2000), Kirby (2006; prema Fišer i sur., 2007), Maleš (1988), Pećnik i Raboteg-Šarić (2005), Tsushime i Gecas (2011; prema Fišer i sur., 2007), zatim narušeni obiteljski odnosi i financijska stabilnost, o kojima govore i Cox (1990), Simons (1996; prema Grozdanić 2000), Leinonen i sur. (2003; prema Pećnik, Raboteg-Šarić, 2005), Maleš (1988) te Pećnik i Raboteg-Šarić (2005), zahtjevni roditelji, iscrpljenost roditelja te manjak komunikacije između rastavljenih roditelja što negativno utječe na dijete. Iako nastavnice smatraju da većina roditelja nema prepreke za suradnju, prilikom dolaska u školu roditelji se osjećaju kao da su oni učenici, što stvara jaz između nastavnika i roditelja, a to je u skladu s tvrdnjama Bull i sur. (2008), Clark i sur. (2010, prema Ljubetić, 2014), Gestwicki (2014) te Hill i Taylor (2004):

(...) na neki način postoji taj jaz između profesora i roditelja. Znači, uvijek roditelj dolazi u školu i on se osjeća kao da dolazi on u školu. (C5)

(...) ponekad doista je roditelj više iscrpljen jer, hm, ne dijeli sve zadatke, već ih odrađuje sam. (C3)

Što se tiče prepreka unutar samih nastavnika, sudionice uglavnom smatraju kako prepreke ne postoje, iako jedna nastavnica iz treće grupe (C5) smatra kako je prepreka nedovoljna kompetentnost nastavnika po pitanju suradnje s obiteljima. Maleš i sur. (2010) analizirale su nastavne planove i programe obrazovanja budućih pedagoga u Hrvatskoj te su utvrdile nedostatak kolegija vezanih uz partnerstvo roditelja i stručnjaka u tri od pet ispitivanih ustanova. Iz toga je vidljivo kako veliki broj budućih pedagoga

može završiti svoje obavezno školovanje, a da nije stekao kompetencije koje su važne i potrebne za razvijanje partnerskih odnosa škole i obitelji. Iako nema istraživanja o analizi nastavnih planova i programa na drugim odsjecima gdje studenti pohađaju nastavnički smjer, s obzirom na rezultate istraživanja Maleš i sur. (2010), ali i rezultate ovog istraživanja, pretpostavljamo kako nastavnici koji nisu studirali pedagogiju imaju još ograničenije kompetencije za uspostavljanje kvalitetnih odnosa s obiteljima.

Manjak obrazovanja. Znači, mi nismo na fakultetu (...) Znači, mi smo u velikom minusu zbog manjka školovanja u takvim situacijama. Na fakultetu o tome nije bilo ni jedne riječi, uključujući ni na pedagogiji, ni na psihologiji. (C5)

Također, sve grupe su suglasne u mišljenju kako ne postoje prepreke za suradnju unutar škole. Ovu tvrdnju smatramo problematičnom zbog istraživanja koja su potvrdila prepreke unutar škole (Ljubetić, 2014; Clarke i sur., 2010; prema Ljubetić, 2014; Ljubetić i Tabain, 2009; prema Ljubetić, 2014; Maleš i sur., 2010), primjerice nedostatak materijala i opreme koji bi pomogli nastavniku u pedagoškom radu i naporima za kvalitetnijom suradnjom. No, čak važnijom preprekom (koju su nastavnice poimale kao njihovu osobnu prepreku, a ne prepreku unutar škole) jest deficit tečajeva, treninga, seminara, radionica i sličnih prilika za profesionalni razvoj i jačanje kompetencija za uspostavu suradnje s roditeljima.

Možemo sumirati kako nastavnice smatraju da nema prepreka za suradnju s jednoroditeljskim obiteljima, iako na dodatan poticaj artikuliraju osobine roditelja, zaposlenost roditelja, narušene obiteljske odnose, financijsku nestabilnost te manjak komunikacije između rastavljenih roditelja kao potencijalne prepreke. Zanimljivo je što najveći broj prepreka nastavnice vide u roditeljima, samo jednu (nedostatak kompetencija) u sebi te niti jednu unutar škole.

4.3.5. Prilagođavanje suradnje specifičnostima jednoroditeljskih obitelji

U zaključnom dijelu razgovora zanimalo nas je kako nastavnice uklanjaju potencijalne prepreke te kako prilagođavaju suradnju specifičnostima jednoroditeljskih obitelji. S obzirom da su postojeća istraživanja (Čudina-Obradović, Obradović, 2006; Gestwicki,

2014; Hill, Taylor, 2004; Ljubetić, 2014) pokazala kako su jednoroditeljske obitelji specifične s obzirom na, primjerice, nedostatak slobodnog vremena i poslovnu fleksibilnost, očekivali smo kako će nastavnice iskazati da suradnju prilagođavaju sukladno roditeljevom radnom vremenu ili slobodnom vremenu općenito. Rezultati generalno pokazuju da nastavnice suradnju prema specifičnostima jednoroditeljskih obitelji prilagođavaju s obzirom na problem roditelja te ih u skladu s problemima upućuju na savjetovanje. Također, nastavnice su podrška roditeljima, dostupne su im te kao jedan od prijedloga za poboljšanje suradnje ističu održavanje radionica. Iako se i u ovom pitanju ispostavilo kako nastavnice smatraju da nisu dovoljno obrazovane po pitanju suradnje, unatoč njihovom osobnom dojmu o nedostatnoj kompetenciji, možemo vidjeti kako uviđaju probleme jednoroditeljskih obitelji te prilagođavaju suradnju sukladno njihovim potrebama:

Toliko im pomažemo ili savjetom ili pošaljemo u savjetodavne službe, agencije, udruge koje saznamo i eto. (A3)

Pa evo, ja im kažem da me stvarno mogu nazvati kad god trebaju. (...) Da smo im na raspolaganju, ne znam, skoro pa od 0 do 24 naravno ne. Baš u tom terminu i nije zasad bilo zlorabljenja tog što sam rekla. U školi sam prije radnog vremena dosta. Ne idem kad zvoni kući odmah isto, znaju da mogu dobiti i ako me trebaju putem informativke me mogu informirati o bilo čemu, tako da... kad god su zatražili razgovor, dobili su ga. Bez obzira jesam li ja imala dogovor ili nisam, ja sam s njima... (B5)

Kako bismo sumirali razgovor, *nastavnice su iznijele mišljenje o tome što smatraju da je važno za unapređenje položaja jednoroditeljskih obitelji u društvu*. Prva grupa smatra kako nema razlike prema strukturi obitelji što se tiče položaja u društvu. Ovu konstataciju smatramo problematičnom jer ukazuje kako poteškoće s kojima se jednoroditeljske obitelji susreću (detaljno opisane u teorijskome dijelu rada) nisu osviještene, osobito što se tiče materijalnih problema s kojima se roditelji susreću, radnih obaveza i slobodnog vremena, ali i osude društva (npr. stigmatizacija djece).

Pa mislim, mi smo rekli da su nama podjednako i suradnja i problemi, dakle da nemamo razliku između dvoroditeljskih i jednoroditeljskih. Hm, ne znam, ja čak ne vidim potrebu njih postavljati na nekakav status... (A3)

Gore navedeni citat nam je zanimljiv zbog toga što govori o inače pozitivnoj deesencijalizaciji⁶, odnosno odbijanju uzimanja obiteljske strukture kao ključnoga markera za funkcioniranje obitelji, ali ujedno problematičan jer se iz njega može iščitati kako nema razlika između jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji u društvu, što je netočno. Naime, jednoroditeljske obitelji su doista vrlo heterogena skupina i nisu sve u jednakoj mjeri pogođene istim problemima, no za jednoroditeljske obitelji jest specifičan njihov vremensko-financijski položaj, ali i stav društva prema njima. Primjerice, Raboteg-Šarić i sur. (2003) su istraživale osobne doživljaje jednoroditeljskih obitelji, kao i stav okoline prema njima, te su zaključile kako je društvo nedovoljno osjetljivo za potrebe i probleme jednoroditeljskih obitelji, zbog čega se one osjećaju izolirano i marginalizirano, ne uživaju dostatnu socijalnu podršku, suočavaju se s materijalnim poteškoćama te su podložne stresu i zdravstvenim problemima više nego roditelji iz dvoroditeljskih obitelji. Ovi indikatori demantiraju izjavu kako nema razlika u položaju u društvu između ova dva tipa obitelji.

Daljnijim razvojem ideja prva grupa je zaključila kako postoje savjetovališta i radionice koje su za sve roditelje bez obzira na obiteljsku strukturu, ali na njih najčešće dolaze roditelji s kojima se ostvaruje dobra suradnja:

Ako postoji nekakvo savjetovalište, nekakve radionice, one su za sve roditelje. Dakle, nisu to za jednoroditeljsku obitelj. Znači, mnoge škole, pa i naša škola, imaju u razno vrijeme različite i... pa čak i na roditeljskim sastancima nekad imamo i predavanje ili radionicu ili nešto, i onda su svi roditelji koji su zainteresirani dođu. Samo vam često dođu roditelji one djece koja nemaju probleme, dakle oni koji brinu. Jel'. Znači djeca koje... koja su sređena, uspješna, zadovoljna... onda dođu roditelji da vide jel' mogu li tu još nešto onako zašećeriti... (A1)

Upitane kako bi se položaj jednoroditeljskih obitelji u društvu mogao unaprijediti, nastavnice prve grupe smatraju da je za unapređenje položaja jednoroditeljskih obitelji važna financijska podrška jer su financijske poteškoće specifične za jednoroditeljske obitelji, što ističu i Cox (1990), Simons (1996, prema Grozdanić 2000), Leinonen i sur.

⁶ Esencijalizacija je pozicija u kojoj atributi i ponašanja socijalno definirane grupe mogu biti determinirani i objašnjeni referiranjem na kulturalne i/ili biološke karakteristike koje su inherentne grupi (Bucholtz, 2003).

(2003; prema Pećnik, Raboteg-Šarić, 2005), Maleš (1988) te Pećnik i Raboteg-Šarić (2005). Zanimljivo je napomenuti kako se toga dosjetila samo jedna nastavnica te su se tek nakon njenog iskaza ostale sugovornice uključile u razmatranje materijalnih poteškoća jednoroditeljskih obitelji:

I sada mi je teško reći čak, razmišljala sam, treba li njima materijalna podrška? Činjenica je da ako je samo jedan roditelj i ostane bez posla, da je on u težoj situaciji, nego što je obitelj u kojoj dvoje radi pa jedan ostane bez posla. (A2)

Prva grupa navodi i kako u školi djeca roditelja slabijeg financijskog statusa imaju osiguran boravak, besplatnu prehranu, besplatne izlete i aktivnosti, iako se o tome ne vodi nikakva evidencija. Napominjemo kako se ovo odnosi na svu djecu slabijeg financijskog statusa bez obzira na obiteljsku strukturu. Istaknut je i primjer situacije u kojoj su drugi roditelji u školi, osviješteni o financijskim poteškoćama jedne jednoroditeljske obitelji, organizirali skupljanje pomoći za tu obitelj:

Prehrana u školi, izlet, ali to mi radimo jer znamo kakva je situacija, za izlete znamo da postoji određeni broj besplatnih, hm, isto tako za prehranu i kada je prehrana ja se sjećam da smo za određenu djecu pa iz mog razreda, da su pod tiho jela. Što čovjek danas... neću reć', ali pod tiho bismo jedno desetero djece(...) kuharice su znale da oni dobivaju ručak. (A2)

(...) došli su k meni, roditelji, potaknuli na skupljanje pomoći, i novčana i materijalna, i to je bilo suza jako velikih i to smo sve opet napravili onako kao da se ne zna. Po tiho. (A3)

Nastavnice druge grupe imaju nešto drugačije viđenje o unapređivanju položaja jednoroditeljskih obitelji. Smatraju da je dječacima potreban muški uzor. Na ovom je primjeru vidljiv model deficita⁷, koji se temelji na principu da je za djetetov razvoj važna nazočnost i angažiranost oba roditelja, što se smatra i najpoželjnijim (Amato i Keith, 1991). No, istraživanja pokazuju kako su od strukture za društveni ili emocionalni razvoj djece važniji obiteljski procesi, emocionalna snaga te odnos majke prema djeci (Luster i sur., 2000; McFarlane, 1995, oba prema Čudina-Obradović,

⁷ Ako je jedan od roditelja iz bilo kojeg razloga odsutan iz obitelji, nastat će deficit u odgoju, pa se kaže da je model deficita polazni temelj ove skupine radova (Čudina-Obradović, Obradović, 2006).

Obradović, 2006; MacCallum, Golombok, 2004), a dječaci odgojeni u jednoroditeljskim obiteljima nisu pokazali smanjenje maskulinih osobina, nego određeno povećanje feminilnih osobina (MacCallum, Golombok, 2004). Stav nastavnica koji je prikazan u niže navedenom citatu smatramo problematičnim zbog toga što nastavnice djecu iz jednoroditeljskih obitelji gledaju na stereotipizirajući način, a o negativnom stavu nastavnika prema djeci iz jednoroditeljskih obitelji govorili su i Ford (1994), Ford i suradnici (1996) te Guttman i suradnici (1998; 2008).

Ja bi samo rekla da je velika razlika, osobito ako su učenici dječaci, u onim jednoroditeljskim obiteljima gdje rod... Otac nema nikakvog kontakta ili se otac vodi kao nepoznat. To je nekad bila crtica. Hm, ako su dječaci u pitanju, onda problemi nastupaju s pubertetom jer oni počnu mamama inat. Oni na mamama bruse svoje ja, oni trebaju ne'ako, ne znam, muškog idola nečega. E sad, ako je to neki ujak je dobro, to je još u redu, ali u takvim najčešće dolazi... Gotovo uvijek mi je iskustvo tako. (B4)

Njemu fali taj model hlača. (C4)

Nastavnice druge grupe smatraju kako roditelji u jednoroditeljskim obiteljima nemaju poteškoća, a nastavnice su im uvijek dostupne kada ih trebaju. Neke nastavnice iz te grupe ne znaju kako unaprijediti položaj jednoroditeljskih obitelji, no druge su došle na ideju kako bi roditelj iz jednoroditeljske obitelji trebao imati fleksibilno radno vrijeme; majke na čelu jednoroditeljskih obitelji bi trebale imati veću plaću; trebalo bi osigurati pravnu regulaciju u slučaju isplaćivanja alimentacije. Dakle, općenito bi šira društvena zajednica trebala pomoći:

Da su žene bolje plaćene, onda bi ona da je, da je sudski zakon odavno sređeno to da tata ne može izbjegavati alimentaciju, nego da mora plaćat', znači da je taj, da je njoj barem taj financijski, da si ona može radno vrijeme nekako prilagoditi s obzirom da je sama s djecom, hm, znači na taj način olakšati, ovoga, društvo bi, bi eventualno moglo, jel'. Napraviti. (B2)

Nastavnice druge i treće grupe smatraju kako one mogu ponuditi emocionalnu podršku. Jedna je nastavnica (B3) iznijela primjer odlaska s učenicima na kazališnu predstavu koja se bavi problemom rastavljenih roditelja, nakon koje je održala raspravu s djecom, koja su pozitivno reagirala, zbog čega je ona zadovoljna ishodom tog događaja. Ipak, skrećemo pozornost da sudionica, unatoč pozitivnim namjerama i akcijama, koristi

terminologiju koja dvoroditeljske obitelji portretira kao cjelovite, a jednoroditeljske kao deficitarne (Amato, 1991; Ball i sur., 1984; oba prema Guttman i sur., 2008; Guttman i sur., 1988; Heilman, 2008; Santrock, Tracy, 1978):

Ja sam recimo svoj razred vodila na kazališnu predstavu (...) i to je baš o problemu rastavljenih roditelja i djeca su fantastično odreagirali, ja sam dobila poslije mobitelom zahvale majki da smo... i lako su to, lakše su to društvo svojih vršnjaka... i kad je predstava bila gotova, onda je bila interakcija, bio je razgovor i toliko djece je, hm, tako promišljeno razgovaralo, pitalo, mali, veliki, prvi razred, osmi, sedmi... Onda pošto je bilo više škola, onda sam čula da su sve bili naši. I oni iz prvog razreda, a onda kad sam rekla da nekada bolje da nisu cjelovite obitelji, jedan dječak iz petog koji je malo čudan, ali je iz cjelovite obitelji, dakle kad je on tamo razgovarao, onda mi je bilo sve jasno. Koji je inače šutljiv, a tamo se vrlo otvorio. Eto, to je isto jedna mogućnost. (B3)

Nadalje, nastavnice treće grupe smatraju da jednoroditeljske obitelji imaju dobar položaj u školi, ali je potrebno osigurati besplatnu psihološku i pravnu pomoć roditeljima iz jednoroditeljskih obitelji:

Pa mislim da oni sasvim imaju dobar položaj u školi. Mislim da im se treba pružiti pomoć s druge strane. Baš to: psihološka pomoć, da imaju pristup besplatnoj psihološkoj, besplatnoj pravnoj pomoći, to bi... To bi zapravo unaprijedilo njihovu... Znači, da nije na profesoru... (C5)

Psiholog škole, psiholog izvan škole, centar za socijalnu skrb, znači te neke službe, pa sad tu razmisliti o ne'akvom kontaktu, kako spojiti njih s tim službama da bi se to malo nekako emotivno ublažilo i da se premosti situacija. (C7)

Napominjemo kako su nastavnice dvije grupe (B, C) navele školskog pedagoga kao izvora podrške, no obje grupe primarno ističu psihologa, a ne pedagoga kao stručnog suradnika kojeg smatraju važnim izvorom podrške.

Na kraju razgovora upitali smo nastavnice žele li dodati nešto što smatraju važnim, a o čemu nismo razgovarali. Nastavnice prve i druge grupe su istaknule ono što su tijekom razgovora nekoliko puta napomenule, a to je da nema razlika između jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji. Istaknuvši kako nema razlika između jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji, nastavnice su ipak odlučile sumirati razgovor navodeći razlike: materijalna sredstva, iako škola maksimalno pomaže jednoroditeljskim obiteljima u

svim aspektima u kojima im može pomoći, zatim smatraju da je teže organizirati aktivnosti s jednoroditeljskim obiteljima, ali i da je manja razlika između jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji nego prije:

Dakle, razlika je samo onda kada jedan roditelj ostane bez materijalnih sredstava. Kako, kako, kakva god da su sredstva, ako jedan ne radi, a drugi radi, opet se da preživjeti. (A2)

Što se tiče razlike između kompletnih obitelji i jednoroditeljskih obitelji, ja mislim da je to sad zadnjih godina manja razlika, a da je nekad to bila prevelika razlika. Zašto? Zato što, hm, su bili ta djeca kao bila su obilježena i drugi odnos druge djece spram njih je bio drugačiji. (...) I rekla sam, nekako to s vremenom postalo k'o da je postalo normalno pa je i takva situacija. Zato sad govorimo da nema nekakve vel'ke razlike u suradnji. (B4)

Također, spomenut ćemo i što nastavnice smatraju da je potrebno kada je riječ o jednoroditeljskim obiteljima: otvorenost u komunikaciji između roditelja i nastavnika i odnos zasnovan na međusobnom povjerenju, školska reforma te djelovanje u skladu sa suvremenim saznanjima. Naime, potrebno je uvažavati različitosti, pa tako i one obiteljske, osvijestiti važnost suradnje roditelja i škole te djelovati na način da se ostvari što bolja suradnja s obzirom na pozitivne ishode.

I kad se s roditeljima upoznate na prvom roditeljskom sastanku, onda stvarno iskreno kažete: svaki problem koji bi učiteljica trebala znati, pa i ne samo problem, nego i dobro, ali silom prilika uvijek češće, pa i na današnjem razgovoru govorimo o problemima, a manje o nekim dobrim stvarima, kažemo im recite, to je sve između nas, naravno, povjerenje koje imate... (B5)

Mislim da treba mijenjati školstvo definitivno. U svim tim segmentima. I suradnji roditelja i djece i uopće pristupu učenju... Pragmatičnosti... Treba naprosto mijenjati svoje stavove, ići u korak s vremenom jer ću ja sad reć' što ja mislim, ha-ha. Da su djeca slika situacije u društvu. (C4)

Svi prijedlozi koje su sudionice dale za unapređenje položaja jednoroditeljskih obitelji u društvu sumirani su u Tablici 2.

Tablica 2. Prijedlozi za unapređenje položaja jednoroditeljskih obitelji u društvu

Što mogu škola i nastavnici?	Što može država?
Savjetovališta i radionice za roditelje bez obzira na obiteljsku strukturu	Financijska podrška roditeljima
Besplatni boravak/prehrana/izleti/aktivnosti	Fleksibilno radno vrijeme
Dostupnost nastavnika	Veća plaća majkama na čelu jednoroditeljske obitelji
Otvorenost u komunikaciji između roditelja i nastavnika	Osiguravanje pravne regulacije u slučaju isplaćivanja alimentacije
Školska reforma (mijenjanje segmenta suradnje i pristupanja učenju ⁸)	Besplatna psihološka/pravna pomoć
Emocionalna podrška roditeljima	
Djelovanje u skladu sa suvremenim saznanjima	

Zanimljivo bi bilo zaključiti analizu rezultata osvrtnom na dinamiku fokus grupa. U svakoj su se grupi nastavnice međusobno poznavale. Prva je grupa bila veoma mirna, druga grupa umjereno dinamična, a treća grupa izrazito dinamična od samog početka. U svakoj se grupi nakon uvodnih pitanja istaknulo nekoliko nastavnica koje su dominirale u odgovorima. Prilikom neslaganja u odgovorima, u svim grupama su nastavnice samo iznijele svoje mišljenje koje je drugačije od prethodnih i nije bilo konfliktnih situacija. Atmosfera u svim grupama je bila veoma ugodna, a istraživačica je intervenirala u situacijama kada su nastavnice govorile ono što se nije moglo povezati s pitanjem.

⁸ Mislim da treba mijenjati školstvo definitivno. U svim tim segmentima. I suradnji roditelja i djece i uopće pristupu učenu, pragmatičnosti... Treba naprosto mijenjati svoje stavove, ići u korak s vremenom jer ću ja sad reć' što ja mislim, ha-ha. Da su djeca slika situacije u društvu. I to je, bez obzira jel' oni bili u jednoroditeljskom okruženju, oba roditelja, bake, djeda ili jedan, tu su sve nijanse nekakve, ali su djeca ogledalo onoga što se događa u današnjem društvu. (C4)

5. Zaključak

Cilj ovoga rada bio je ispitati kako nastavnici percipiraju jednoroditeljske obitelji i kakva iskustva u suradnji s njima imaju. U teorijskome dijelu najprije su definirani ključni termini, nakon čega je opisan položaj jednoroditeljskih obitelji u društvu općenito i u školi. U empirijskom dijelu prikazani su rezultati istraživanja provedenog postupkom fokus grupa na uzorku od 17 nastavnica u 3 fokus grupe.

Rezultati istraživanja govore da su sve nastavnice imale iskustvo rada s jednoroditeljskim obiteljima te je ono uglavnom pozitivno, no podijeljenih su mišljenja o tome jesu li jednoroditeljske i dvoroditeljske obitelji jednako uključene u djetetovo obrazovanje. Što se tiče komunikacije, s roditeljima iz jednoroditeljskih obitelji (uglavnom s majkama na čelu) komuniciraju na različite načine, iako najčešće direktnim kontaktom uživo. Ispitivanjem promjene stava nastavnica prema jednoroditeljskim obiteljima saznali smo da se kod jednih stav nije mijenjao, dok se kod drugih stav mijenjao na pozitivan način. Nastavnice smatraju da s jednoroditeljskim obiteljima ostvaruju jednako kvalitetan odnos kao i s dvoroditeljskim, iako su imale i primjere suradnje koja je bila neuspješna, a najčešći razlozi neuspjeha su vezani uz roditelja, pri čemu smatraju kako nema prepreka za suradnju između jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji, iako su na dodatni poticaj ipak artikulirale nekoliko potencijalnih prepreka, elaboriranih u radu. Osim prepreka koje vide u roditeljima, nastavnice samo jednu prepreku vide u sebi (nedostatak kompetencija) te niti jednu unutar škole. Nastavnice suradnju prema specifičnostima jednoroditeljskih obitelji prilagođavaju s obzirom na problem roditelja, upućuju ih na savjetovanje, podrška su roditeljima, dostupne su im te predlažu održavanje radionica, dok za unapređenje položaja jednoroditeljskih obitelji u društvu smatraju važnima financijsku i emocionalnu podršku, besplatnu psihološku i pravnu pomoć, muški uzor dječacima, fleksibilno radno vrijeme, veću plaću majkama na čelu jednoroditeljskih obitelji, osiguranu pravnu regulaciju u slučaju isplaćivanja alimentacije, kao i pomoć šire društvene zajednice.

Dobiveni rezultati omogućavaju bolje razumijevanje položaja jednoroditeljskih obitelji u školskom sustavu te upućuju na nesklad između prikazanog položaja jednoroditeljskih obitelji u društvu, temeljenog na brojnim istraživanjima, i percepcije nastavnika o

njihovom položaju i poteškoćama. Rezultati su relevantni za sociologiju jer je vidljivo da su jednoroditeljske obitelji u izrazito nepovoljnom društvenom položaju te da društvo, kojeg su nastavnici dio, još uvijek nije osvijestilo njihove poteškoće i probleme s kojima se susreću, a koji su velika prepreka u ostvarivanju kvalitetnih životnih uvjeta, dok se istovremeno jednoroditeljske obitelji shvaćaju kao odgojno deficijentne. Također, problematično je i učestalo stereotipno mišljenje nastavnica koje simplificirano percipiraju djecu iz jednoroditeljskih obitelji (npr. da je dječacima potreban muški uzor). Nadalje, pedagoške implikacije rada relevantne su zbog zanimljivih nalaza empirijskog dijela rada, kao što su već spomenuti model deficita, potom stav nastavnica da roditelji koji su zainteresirani i koji brinu za djecu ionako redovito dolaze u školu, istaknuta nekompetentnost nastavnika po pitanju suradnje s roditeljima općenito i suradnje s jednoroditeljskim obiteljima specifično te njihova neosviještenost o preprekama suradnji. Također, teorijski pregled odgojnih implikacija roditeljevanja u jednoroditeljskoj obitelji i specifičnosti suradnje s jednoroditeljskim obiteljima smatramo važnim za daljnje istraživanje ove teme.

Kako je tema suradnje jednoroditeljskih obitelji sa školom u Hrvatskoj relativno neistražena, postoje neke preporuke za daljnji rad. S obzirom na iskazivanje sudionica kako nema razlika između jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji gotovo u svakom istraživačkom pitanju, postavlja se pitanje pristranosti uzorka u ovom istraživanju. Pri primjeni istraživačke metode fokus grupe općenito moramo biti svjesni njenih spoznajnih ograničenja (Skoko i Benković, 2009) i nemogućnosti generalizacije podataka, što je u ovome istraživanju još izraženije jer ostaje nepoznato jesu li u njemu sudjelovale baš one sudionice koje u svome radu nisu nailazile na razlike između obitelji sukladno njenoj strukturi ili se jednoroditeljske obitelji u Hrvatskoj doista sve više izjednačavaju s dvoroditeljskim obiteljima. Također, problematično je i to što je stručni tim odabrao s kojim ćemo nastavnicima razgovarati, a ne znamo jesu li izabrani oni nastavnici koji su među roditeljima omiljeni/popularni i koje stručni tim (upoznat s ciljem ovoga istraživanja) procjenjuje pedagoški kompetentnima za suradnju s roditeljima te ima li među nastavnicima onih koji obavljaju svoj rad i izvršavaju svoje obaveze s većim entuzijazmom od drugih. Nadalje, upitno je i koliko su oni sami osviješteni o svojoj praksi i jesu li njihovi odgovori bili iskreni i u skladu sa stvarnom situacijom: ovo se pitanje nameće iz razloga što su nastavnice prilikom odgovora o

preprekama pri suradnji većinu prepreka našle kod roditelja, a niti jednu kod sebe (osim nedostatka kompetencija) ili vezano uz školu u kojoj rade. Nastavno na uzorkovanje, tematiku suradnje jednoroditeljskih obitelji i škole valjalo bi provjeriti i drugačijim, primarno kvantitativnim nacrtima istraživanjima.

Ovo istraživanje generiralo je i neke teme koje bi bilo zanimljivo detaljnije ispitati novim istraživanjima, kao što je svijest nastavnika o manjku kompetencija za suradnju s roditeljima. Nastavnice su često isticale kako im nedostaje obrazovanje na području suradnje s roditeljima, no niti jedna nastavnica nije istaknula kako se samostalno obrazuje o istoj, unatoč tome što postoji literatura koja bi im mogla biti od iznimne pomoći. Nadalje, imali smo priliku vidjeti kako su nastavnice isticale kako djeci, osobito dječacima, nedostaju muški modeli. Valjalo bi ispitati koliko je ovo mišljenje uvriježeno među nastavnicima, osobito s obzirom na dob i radni staž. Kako u našem istraživanju nije bilo muških sudionika, korisno bi bilo u daljnjim istraživanjima okupiti sudionike oba spola i usporediti njihova mišljenja o ovom pitanju.

Također, nastavnice su isticale kako oni roditelji s kojima ostvaruju uspješnu komunikaciju i dobru suradnju dolaze i provjeravaju mogu li još na neki način poboljšati odnos, dok s roditeljima koji nisu zainteresirani ne uspijevaju ostvariti dobar odnos, što je problematičan pogled na roditelje i odgovornosti obiju strana u suradničkome odnosu. Također, zanimljivo bi bilo ispitati razliku između roditelja iz jednoroditeljskih obitelji u urbanim i ruralnim sredinama. Hornby i Witte (2010; prema Škutor 2014) su istraživali sličnosti i razlike roditelja i škole u urbanim i ruralnim sredinama te su zaključili kako seoske škole prednjače u povezanosti škole i zajednice. Postavlja se pitanje razlikuje li se ta povezanost s obzirom na obiteljsku strukturu, ali i s obzirom na financijsku stabilnost, osobito roditelja u ruralnim sredinama. Konačno, postavlja se pitanje ima li razlika u suradnji jednoroditeljskih obitelji i škola s obzirom na veličinu škole. Bull i sur. (2008) navode kako je veličina škole uvjet za ostvarivanje uspješne suradnje, smatrajući kako je u malim školama lakše uspostaviti i održavati uspješnu suradnju. U ovom se slučaju također postavlja pitanje razlikuje li se uspostavljanje uspješne suradnje u velikim/malim školama sa svim obiteljima jednako ili se razlikuje s obzirom na strukturu obitelji.

6. Literatura

- Amato, P. R. (2012) The Consequences of Divorce for Adults and Children: An Update. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 23 (1):5 - 24. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=180281 (16.9.2016.)
- Amato, P. R.; Keith, B. (1991) Parental Divorce and the Well-Being of Children: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 110 (1):26 - 46. URL: http://slatestarcodex.com/Stuff/divorce_paper.pdf (16.9.2016.)
- Bašić, S. (2009) Dijete (učenik) kao partner u odgoju: kritičko razmatranje. *Odgojne znanosti*, 11 (2):27-44. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=74741 (10.9.2016.)
- Bloom, L. R. (2003) „I'm poor, I'm single, I'm mom, and I deserve respect“: Advocating in Schools As and With Mothers in Poverty. *Educational Studies*, 32 (3):300 - 316.
- Bourdieu, P. (2011) The Forms of Capital. U: Szeman, I.; Kaposy, T. (ur.) *Cultural theory: An anthology*, Madden. MA: Wiley-Blackwell, 81 - 93.
- Braun, V.; Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2):77 - 101. URL: http://eprints.uwe.ac.uk/11735/2/thematic_analysis_revised... (16.11.2016.)
- Bucholtz, M. (2003) Sociolinguistic nostalgia and the authentication of identity. URL: http://www.linguistics.ucsb.edu/faculty/bucholtz/sites/secure.lsit.ucsb.edu.ling.d7_b/files/sitefiles/research/publications/Bucholtz2003-JofS.pdf (30.0.2016.)
- Bull, A.; Brooking, K.; Campbell R. (2008) *Successful Home-School Parthership. Report prepared for Ministry of Education*. New Zeland: Ministry of Education. URL: http://www.nzcer.org.nz/system/files/884_Successful_Home-School_Partnership-v2.pdf (12.6.2016.)
- Cochran, M.; Niego, S. (2002) Parenting and Social Networks. U: Bornstein, M. H. (ur.) *Handbook of Parenting. Volume 4. Social Conditions and Applied Parenting*. Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates. 123 - 149.
- Cox, F. D. (1990) *Human Intimacy. Marriage, the Family and Its Meaning. Fifth Edition*. St. Paul: West Publishing Company
- Crozier, G., Davies, J. (2007) Hard to reach parents or hard to reach schools? A discussion of home-school relations, with particular reference to Bangladeshi and Pakistani parents. *British Educational Research Journal*, 33 (3):295 - 313.
- Cujzek-Semov, T.; Kos, S. (2008) Uloga samohrane majke u društvu. URL: http://www.obiteljskicentar-kzz.hr teme/02/uloga_samohrane_majke_u_drustvu.htm (20.9.2016.)

- Čudina-Obradović, M.; Obradović, J. (2006) *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden Marketing, Tehnička knjiga
- Doutlik, K. (2014) Stavovi roditelja o suradnji s učiteljima i Waldorfskoj školi. *Školski vjesnik: časopis za pedagoška i školska pitanja*, 63 (4):531 - 552.
- Ellwood, D. T.; Jencks, C. (2004) The Spread of Single-Parent Families in the United States since 1960. U: Moynihan, D. P.; Rainwater, L.; Smeeding, T. (ur.) *The Future of the Family*. New York: Russel Sage. URL: <http://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=979021004069090082093100087027094107101092046084012032073081065028118026007080097031042098107042116029053069108095103093014039045024014000109079075000090026075090043064092112067023094031074119067093026010117102123098119000080085069093092002120106&EXT=pdf> (19.9.2016.)
- Epstein, J. L. (1984) *Single Parents and the Schools: The Effect of Marital Status on Parent and Teacher Evaluations*. Baltimore: Center for Social Organization of Schools. The Johns Hopkins University
- Epstein, J. L.; Sanders, M. G. (2002) Family, School, and Comunity Partherships. U: Bornstein, M. H. (ur.) *Handbook of Parenting. Volume 5. Practical Issues in Parenting*. Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates, 407 - 437.
- Eurostat: Statistički podaci o stanovništvu na regionalnoj razini. URL: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_statistics_at_regional_level/hr#Jednoroditeljske_obitelji (2.5.2016.)
- Fišer, S.; Marković, N.; Ogresta, J.; Radat, K. (2007) „Za“ i „o“ *jednoroditeljskim obiteljima*. Zagreb: Udruga za unapređenje kvalitete življenja LET. URL: <http://www.udruga-let.hr/wp-content/uploads/2014/03/prirucnik2.indd .pdf> (3.5.2016.)
- Ford, D. Y. (1994) An Exploration of Perceptions of Alternative Family Structure among University Students. *Family Relations*, 43 (1):68 - 73.
- Ford, D. Y.; Feist-Price, S.; Jones, D. L.; Wright, L. B.; Strurchens, M.; Stephens, J. E.; Harris, J. J. (1996) Family Diversity. Perceptions of University Students Relative to Gender and College Major. *Urban Education*, 31 (1):91 - 106.
- Galić, B. (2011) Žene i rad u suvremenom društvu – značaj „orodnjenog“ rada. *Sociologija i prostor*, 49 (1):25 - 48. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=106713 (10.3.2016.)
- Gestwicki, C. (2014) *Home, School & Community Relations*. Boston: Cengage Learning

- Grozdanić, S. (2000) Jednoroditeljske obitelji prema uzrocima njihova nastanka. *Ljetopis socijalnog rada*, 7 (2):169 - 182. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=6185 (10.3.2016.)
- Guttman, J.; Geva, N.; Gefen, S. (1988) Teachers' and School Children's Stereotypic Perception of „The Child of Divorce“. *American Educational Research Journal*, 25 (4):555 - 571.
- Guttman, J.; Lazar, A.; Karni, M. (2008) Teachers' and School Children's Stereotypic Perception of the Child of Divorce: 20 Years Later. *Journal of Divorce and Remarriage*, 49 (1/2):131 - 141.
- Halimi, A. (2005) *Strategije kvalitativnih istraživanja u primijenjenim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Halimi, A.; Crnoja, J. (2003) Kvalitativna istraživanja u društvenim znanostima i humanoj ekologiji. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 12 (3-4):195 - 210. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=73869
- Haralambos, M.; Holborn, M. (2002) *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Golden Marketing
- Heilman, E. (2008) Hegemonies and “Transgressions” of Family: Tales of Pride and Prejudice. U: Turner-Vorbeck, T.; Miller Marsh, M. (ur.) *Other kinds of families: Embracing diversity in schools*. New York: Teachers College Press, 7 - 27.
- Henderson, A. T.; Berla, N. (1994) *A New Generation of Evidence. The Family Structure Is Critical to Student Achievement*. USA: National Committee for Citizens in Education. URL: http://teacher.scholastic.com/products/face/img/face-workshop/A_New_Wave_of_Evidence.pdf (8.8.2016.)
- Henderson, A. T.; Mapp, K. L. (2002) *A New Wave of Evidence. The Impact of School, Family, and Community Connections on Student Achievement*. Austin: National Center for Family and Community Connections with Schools. URL: http://teacher.scholastic.com/products/face/img/face-workshop/A_New_Wave_of_Evidence.pdf (8.8.2016.)
- Hill, N. E.; Taylor, L. C. (2004) Parental School Involvement and Children's Academic Achievement: Pragmatics and Issues. *Current Directions in Psychological Science*, 13 (4):161 - 164.
- Hill, N. E. (2015) Family-School Relationships During Adolescence: Clarifying Goals, Broadening Conceptualizations, and Deepening Impact. U: Sheridan, S. M.; Moorman Kim, E. (ur.) *Processes and Pathways of Family School Partnerships Across Development*. Springer: eBook, 41 - 61. (20.4.2016.)
- Hrvatska u brojkama 2015. URL: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/CroInFig/croinfig_2015.pdf (10.9.2016.)

Hrvatski jezični portal. URL: <http://hjp.znanje.hr/> (15.8.2016.)

Imširagić, A. (2009) Stavovi roditelja učenika oštećenog sluha o suradnji obitelji i škole. *Život i škola*, LV (21):73 - 80. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=58252 (21.7.2016.)

Janković, J. (1995) Teorijska promišljanja o obitelji. *Društvena istraživanja*, 4 (4-5):433 - 449. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=51448 (12.3.2016.)

Jeynes, W. H. (2007) The Relationship Between Parental Involvement and Urban Secondary School Student Academic Achievement. A Meta-Analysis. *Urban Education*, 42 (1):82 - 110. URL: http://msan.wceruw.org/documents/resources_for_educators/Relationships/Relation%20Parental%20Involvement%20and%20Secondary%20Student%20Achievement.pdf (8.8.2016.)

Jurčić, M. (2009) Spremnost roditelja za sudjelovanje u razrednim i školskim aktivnostima. *Pedagogijska istraživanja*, 6 (1-2):139 - 149.

Kolak, A. (2004) Suradnja roditelja i škole. *Pedagogijska istraživanja*, 3 (2):123 - 138.

Kranželić, V.; Ferić Šlehan, M. (2008) Kvaliteta školskog okruženja u percepciji roditelja: Temelj partnerstva škole-obitelji-zajednice. *Kriminologija i socijalna integracija*, 16 (2):29 - 45. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=145900 (12.3.2016.)

Kregar, J. (1994) Promjene u strukturi obiteljskih zajednica. *Revija za socijalnu politiku*, 1 (3):211 - 224. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=46744 (2.5.2016.)

Kušević, B. (2015) Zainteresirani roditelji uvijek nađu vremena za dolazak u školu! Suradnja obitelji i škole u kontekstu reprodukcije društvenih nejednakosti. *Društvena istraživanja*, 24 (2):179 - 198. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=238553 (21.7.2016.)

Kušević, B. (2011) Socijalna konstrukcija roditeljstva- implikacije za obiteljsku pedagogiju. *Pedagogijska istraživanja*, 8 (2):297 - 307. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=172464 (4.5.2016.)

Lareau, A. (1987) Social Class Differences in Family-School Relationships: The Importance of Cultural Capital. *Sociology of Education*, 60 (2):73 - 85.

Lareau, A.; Shumar, W. (1996) The Problem of Individualism in Family-School policies. *Sociology of Education*, Vol.69. Extra Issue: Special Issue on Sociology and Educational Policy: Bringing Scholarship and Practice Together. 24-39. URL:

http://cfd153.cfdynamics.com/images/members/docs/pdf/special/soe/soe_extra_19_96_Article_2_Lareau.pdf (7.8.2016.)

- Ljubetić, M. (2014) *Od suradnje do partnerstva obitelji, odgojno-obrazovne ustanove i zajednice*. Zagreb: Element
- MacCallum, F.; Golombok, S. (2004) Children raised in fatherless families from infancy: a follow-up of children of lesbian and single heterosexual mothers at early adolescence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45 (8):1407 - 1419. URL: http://www.familieslg.org/_comun/bibliografia/pdf/maccallum_2004.pdf (18.9.2016.)
- Mac Naughton, G.; Hughes, P. (2011) *Parents and Professionals in Early Childhood Settings*. Maidenhead: McGraw Hill Open University Press
- Maleš, D.; Stričević, I.; Ljubetić, M. (2010) Osposobljavanje budućih pedagoga za rad s roditeljima. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja LVI* (24):35 - 44. URL: http://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0ahUKEwjJ7dWv9NTOAhVJbhQKHZuKAYwQFgghMAE&url=http%3A%2F%2Fhrcak.srce.hr%2Ffile%2F94837&usg=AFQjCNHvAI590kJGnlG3eP6QznN25WNNg&sig2=E1Ze8V5D7H-na_wuNqyaXw (/.8.2016.)
- Maleš, D. (2003) Afirmacija roditeljstva. U: Puljiz, V., Bouillet, D. (ur.) *Nacionalna obiteljska politika*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 275-302.
- Maleš, D. (1996) Od nijeme potpore do partnerstva između obitelji i škole. *Društvena istraživanja*, 5 (1):75 - 88. URL: <http://hrcak.srce.hr/32200> (10.3.2016.)
- Maleš, D. (1995) Suradnja između roditeljskog doma i škole. U: Aračić, P. (ur.) *Obitelj u Hrvatskoj - stanje i perspektive*. Zbornik. Đakovo: Biskupski ordinarijat; Osijek: Zavod za znanstveni rad HAZU, 287 - 300.
- Maleš, D. (1988) *Obitelj i uloga spola. Utjecaj roditelja na usvajanje uloge spola kod djece*. Zagreb: Školske novine
- McCullough, K. (2004) Of Woman (but Not Man or the Nuclear Family) Born. Motherhood Outside Institutionalized Heterosexuality. U: O'Reilly, A. (ur.), *From Motherhood to Mothering. The Legacy of Adrienne Rich's Of Woman Born*. Albany: State University of New York Press, 103 - 124. URL: [https://books.google.hr/books?id=yF4LdoWNFbsC&pg=PA103&lpg=PA103&dq=Of+Woman+\(but+Not+Man+or+the+Nuclear+Family\)+Born.+Motherhood+Outside+Institutionalized+Heterosexuality.&source=bl&ots=uVO_KxBeUk&sig=kOD69B8vt74-qyAnm-OV7Ms7Cd0&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwjhs-blqNDOAhUDuhQKHdxJAY0Q6AEIGTAA#v=onepage&q=Of%20Woman%20\(but%20Not%20Man%20or%20the%20Nuclear%20Family\)%20Born.%20Motherhood%20Outside%20Institutionalized%20Heterosexuality.&f=false](https://books.google.hr/books?id=yF4LdoWNFbsC&pg=PA103&lpg=PA103&dq=Of+Woman+(but+Not+Man+or+the+Nuclear+Family)+Born.+Motherhood+Outside+Institutionalized+Heterosexuality.&source=bl&ots=uVO_KxBeUk&sig=kOD69B8vt74-qyAnm-OV7Ms7Cd0&hl=hr&sa=X&ved=0ahUKEwjhs-blqNDOAhUDuhQKHdxJAY0Q6AEIGTAA#v=onepage&q=Of%20Woman%20(but%20Not%20Man%20or%20the%20Nuclear%20Family)%20Born.%20Motherhood%20Outside%20Institutionalized%20Heterosexuality.&f=false) (7.8.2016.)

- McLanahan, S.; Sandefur, G. (1994) *Growing Up with Single Parent. What Hurts, What Helps*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- Mertens, D. M. (1998) *Research methods in education and psychology. Integrating diversity with quantitative & qualitative approaches*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications
- Miles, M. B.; Huberman, A. M. (1994) *An Expanded Sourcebook. Qualitative Data Analysis. Second Edition*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications
- Milić, A. (2007) *Sociologija porodice. Kritika i izazovi*. Beograd: Čigoja štampa
- Miljević-Ridički, R.; Pahić, T.; Vizek Vidović, V. (2011) Suradnja roditelja i škole u Hrvatskoj: sličnosti i razlike urbanih i ruralnih sredina. *Sociologija i prostor*, 49 (2):165 - 184. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=111207 (5.5.2016.)
- Miljević-Ridički, R.; Pavin Ivanec, T. (2007) Životna prilagođenost majki u različitim tipovima jednoroditeljskih majčinskih obitelji te kognitivna uspješnost njihove djece. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 17 (3):553 - 571. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/40213> (12.8.2016.)
- Moorman Kim, M.; Sheridan, S. M. (2015) Foundational Aspects of Family-School Connections: Definitions, Conceptual Frameworks, and Research Needs. U: Moorman Kim, M.; Sheridan, S. M. (ur.) *Foundational Aspects of family-School Partnership Research*. Springer: eBook, 1 - 15. (20.4.2016)
- Nenadić-Bilan, D. (2015) Društvena potpora roditeljima djece predškolske dobi. *Školski vjesnik: časopis za pedagoška i školska pitanja*, 64 (1):45 - 63. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/212244> (19.9.2016.)
- OECD (2011) Families are changing. *Doing Better for Families*. URL: <https://www.oecd.org/els/soc/47701118.pdf> (4.5.2016.)
- Olsen, G.; Fuller M. L. (2008) *Home-School Relations. Working Successfully with Parents and Families*. USA: Pearson.
- Pećnik, N.; Raboteg-Šarić, Z. (2005) Neformalna i formalna podrška jednoroditeljskim i dvoroditeljskim obiteljima. *Revija za socijalnu politiku*, 12 (1):1 - 21. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=47718 (10.3.2016.)
- Petani, R. (2007) Pojam obitelji i suvremeni smjerovi istraživanja obitelji. U: Previšić, V.; Šoljan, N. N.; Hrvatić, N. (ur.) *Pedagogija: prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*. Zagreb: Hrvatsko pedagoško društvo, 513 - 522.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Kućanstva i obitelji. URL: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1583.pdf (10.9.2016.)

- Popis stanovništva 2001. godine. Kućanstva prema obiteljskom sastavu i obiteljska kućanstva prema broju članova po gradovima/općinama. URL: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/Census2001/Popis/H02_02_02/H02_02_02_RH.html (2.5.2016.)
- Popis stanovništva 2011. godine. Obitelji prema tipu i broju članova. URL: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/h02_01_04/H02_01_04.html (2.5.2016.)
- Puljiz, V.; Zrinščak, S. (2002) Hrvatska obiteljska politika u europskom kontekstu. *Revija za socijalnu politiku*, 9 (2):117 - 137. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/47504> (20.4.2016.)
- Raboteg-Šarić, Z.; Pećnik, N. (2009) Stavovi prema samohranom roditeljstvu. *Revija za socijalnu politiku*, 12 (1):5 - 25. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=75217 (12.8.2016.)
- Raboteg-Šarić, Z.; Pećnik, N.; Josipović, V. (2003) *Jednoroditeljske obitelji. Osobni doživljaj i stavovi okoline*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i maldeži
- Rishel, T. (2008) From the Principal's Desk: Making the School Environment More Inclusive. U: Turner-Vorbeck, T.; Miller Marsh, M. (ur.) *Other Kinds of Families. Embracing Diversity in Schools*. New York, London: Teachers College Press, Columbia University.
- Risman, B. J. (1986) Can Men „Mother“? Life as a Single Father. *Family Relations*, 35 (1):95 - 102.
- Rosić, V. (1998) *Obiteljska pedagogija*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci
- Santrock, J. W.; Tracy, R. L. (1978) Effects of Children's Family Structure Status on the Development of Stereotypes by Teachers. *Journal of Educational Psychology*, Vol.70 No.5. 754-757.
- Schwartz, W. (1999) *Family Diversity in Urban Schools*. New York: ERIC Clearinghouse on Urban Education, 1 - 7. URL: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED434188.pdf> (4.5.2016.)
- Sheridan, S. M.; Knoche, L. L.; Edwards, C. P.; Bovaird, J. A.; Kupzyk, K. A. (2010) Parent Engagement and School Readiness: Effects of the Getting Ready Intervention on Preschool Children's Social-Emotional Competencies. *Early Education and Development*, 21 (1):125 - 156.
- Skoko, B.; Benković, V. (2009) Znanstvena metoda fokus grupa – mogućnosti i načini primjene. *Politička misao: časopis za politologiju*, 46 (3):217 - 236. URL: <http://hrcak.srce.hr/50954> (15.3.2016.)

- Škutor, M. (2014) Partnerstvo škole i obitelji – temelj dječjeg uspjeha. *Napredak*, 154 (3):209 - 222. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=204675 (13.3.2016.)
- Udruge koje pružaju podršku jednoroditeljskim obiteljima. URL: <http://samohrani.com/udruge-jednoroditeljskih-obitelji/> (5.5.2016.)
- Weinraub, M.; Horvath, D. L.; Gringlas, M. B. (2002) Single Parenthood. U: Bornstein, M. H. (ur.) *Handbook of Parenting. Second Edition. Volume 3. Being and Becoming a Parent*. Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates, 109 - 141
- Wright, K.; Daniel, T.; Himmelreich, K. S. (2000) *Preparation for Building Partnerships with Families: A Survey of Teachers, Teacher Educators, and School Administrators*. Cambridge: Harvard Family Research Project. URL: <http://www.hfrp.org/publications-resources/browse-our-publications/preparation-for-building-partnerships-with-families-a-survey-of-teachers-teacher-educators-and-school-administrators> (4.10.2016.)
- Žene i muškarci u Hrvatskoj 2016. URL: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/menandwomen/men_and_women_2016.pdf (10.9.2016.)

7. Prilozi

Prilog 1. Instrument istraživanja

Uvod

1. Molila bih Vas da mi se ukratko predstavite pseudonimima koje ćete koristiti tijekom ovog razgovora – što ste po struci? Koliko dugo radite u školi? Jeste li u ovoj školskoj godini razrednik/razrednica?
2. Koliki udio u Vašim zaduženjima zauzima suradnja s obiteljima? Predstavlja li to zahtjevan aspekt Vaše profesionalne uloge? (Pojasniti odgovor.)
3. Današnje društvo obilježava sve veća raznolikost obiteljskih struktura. S kakvim ste se sve strukturama obitelji dosad susreli u svome radu? S kojim tipom obitelji se najčešće susrećete u svome radu?

Kako nastavnici percipiraju uključenost jednoroditeljskih obitelji u djetetovo obrazovanje?

4. Imate li iskustvo rada s jednoroditeljskim obiteljima? Je li to iskustvo generalno gledano pozitivno ili negativno? Pojasnite svoj odgovor.
5. Jesu li jednoroditeljske obitelji u djetetovo obrazovanje uključene kao i dvoroditeljske? Primjećujete li neke razlike između jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji? (Ako da, navesti ih.)
6. Na koje načine najčešće komunicirate s jednoroditeljskim obiteljima? Primjećujete li tu neke razlike u odnosu na dvoroditeljske obitelji?
7. Jesu li jednoroditeljske obitelji s kojima ste surađivali bile pretežno majčinske ili očinske? Razlikuju li se jednoroditeljske obitelji s obzirom na spol roditelja koji je na čelu obitelji?
8. Je li se Vaš stav o jednoroditeljskim obiteljima mijenjao stjecanjem iskustva u suradnji s obiteljima? Ako da, na koji način?

Uspijevaju li nastavnici uspostaviti uspješnu suradnju s jednoroditeljskim obiteljima?

9. Biste li rekli da s jednoroditeljskim obiteljima uspostavljate jednako kvalitetan odnos kao i s dvoroditeljskima? Pojasnite.
10. Imate li neki primjer suradnje s jednoroditeljskom obitelji koja je bila neuspješna? Što je prema Vama bio razlog tome neuspjehu?

Što nastavnici vide kao prepreke suradnji s jednoroditeljskim obiteljima?

11. Što vidite kao glavne prepreke suradnji škole i jednoroditeljskih obitelji?
 - 11.3. Postoje li neke prepreke unutar same obitelji?
 - 11.4. Postoje li neke prepreke unutar škole?
 - 11.5. Postoje li neke prepreke unutar Vas samih?
12. Pokušavaju li roditelji ukloniti neke od spomenutih prepreka? Ako da, kako?

Prilagođavaju li nastavnici suradnju specifičnostima jednoroditeljskih obitelji (i ako da, kako)?

13. Pokušavate li Vi ukloniti neke od spomenutih prepreka u svome radu? (Ako da, kako? Ako ne, zašto ne?)

Zaključak

14. Što biste zaključno izdvojili kao bitno za unapređenje položaja jednoroditeljskih obitelji u školi?
15. Želite li dodati nešto što smatrate važnim, a o čemu danas nismo razgovarali?

Prilog 2. Suglasnost sudionika

SUGLASNOST ZA SUDJELOVANJE U ISTRAŽIVANJU

Poštovana, poštovani,

molimo Vas za suglasnost za sudjelovanje u istraživanju za potrebe izrade diplomskog rada studentice Helene Gašljević na temu Suradnja jednoroditeljskih obitelji i škole - perspektiva nastavnika.

(ime i prezime)

Svojim potpisom izražavam svoj pristanak za sudjelovanje u intervjuu koji će se snimati diktafonom, a čiji će audio zapis biti korišten isključivo za potrebe pisanja diplomskog rada. Pristup audio zapisu imat će isključivo studentica, a podaci se neće otkrivati drugim članovima sveučilišne zajednice, kao ni bilo kojoj drugoj strani. Suglasna/suglasan sam da ono o čemu će se govoriti na grupi neću prenositi dalje drugima. Također sam suglasna/suglasan s time da će se pojedini dijelovi intervjuja citirati/parafrazirati u diplomskom radu, sve uz strogo poštivanje moje anonimnosti.

Svjesna/svjestan sam da je moj pristanak na istraživanje dobrovoljan i da imam pravo odustati u bilo kojem trenutku. Također sam svjesna/svjestan da će mi sudjelovanje pomoći da osvijestim problematiku jednoroditeljskih obitelji, a uvid u rezultate istraživanja ima potencijal razvoja mojih pedagoških kompetencija. Svjesna/svjestan sam i da rizik sudjelovanja nije veći od onoga što ga donosi svakodnevno življenje.

Obaviješten/a sam da se za uvid u rezultate istraživanja mogu javiti studentici putem elektroničke pošte: *****.

(potpis)

U _____ dana _____ 2016.

Prilog 3. Odluka Povjerenstva Odsjeka za sociologiju za prosudbu etičnosti istraživanja

	Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet	University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences
	Ivana Lučića 3 10000 Zagreb	Ivana Lučića 3 10000 Zagreb, Croatia
	Odsjek za sociologiju	Department of Sociology
	Tel/Phone: +381 (0)1 6120 007; Fax: +381 (0)1 6120 007; 6156 879; URL: http://www.ffzg.hr/socic	

Datum: 30. lipnja 2016.

Broj odluke: 2016-22

ODLUKA

Povjerenstva Odsjeka za sociologiju za prosudbu etičnosti istraživanja

Naziv istraživanja: *Suradnja jednoroditeljskih obitelji sa školom – perspektiva nastavnika*

Autor istraživanja: Helena Gašljević

Odluka: Povjerenstvo smatra da je predloženo istraživanje u skladu s važećim etičkim normama.

Doc. dr. sc. Petra Kodik

Prilog 4. Tablica kodova i kategorija

TEMATSKO PODRUČJE	KATEGORIJE	KODOVI I FREKVENCIJE		
		1. FOKUS GRUPA	2. FOKUS GRUPA	3. FOKUS GRUPA
Uvod	Struka	Učitelj razredne nastave (2) Profesor (3)	Učitelj razredne nastave (5) Profesor (2)	Učitelj razredne nastave (1) Profesor (4)
	Spol	Ž (5)	Ž (5)	Ž (5)
	Radni staž	Manje od 20 godina (1) 20 godina i više (4)	Manje od 20 godina (1) 20 godina i više (6)	Manje od 20 godina (3) 20 godina i više (2)
	Razredništvo	Da (2) Ne (3)	Da (7)	Da (4) Ne (1)
	Ukupnost suradnje s obiteljima	Službeno propisani udio Ovisi (5) Manji broj kontakata Puno više od službeno propisanog udjela Nemoguće mjeriti u satima	Ovisi (3) Službeno propisani udio Volontiranje	Informacije (5) Roditeljski sastanak (3) Predstavnik Vijeća roditelja- velika suradnja Manji broj kontakata (2) Redovito pozivanje na informacije (2)
	Kada se ostvaruje najviše suradnje	Viši razredi- manje susreta Najviše u prvom razredu Povodom upisa u srednju školu		Najčešće dolaze roditelji djece u 5. razredu
	Razlog manjeg broja kontakta			Opširno objašnjena ocjena u e- dnevniku
	Zahtjevnost suradnje	Skoro najzahtjevniji Djeca- zahtjevna Najzahtjevnije Zahtjevnije nego prije	Zahtjevno (7) Najkompliciraniji dio Najteži dio Zahtjevnije nego prije (2)	Zahtjevno (3)
	Razlozi zahtjevnosti	Raznorodna skupina roditelja (2) Nekompetentnost nastavnika (2) Improvizacija (2) Različiti životni problemi Roditelji traže razumijevanje Učitelj- savjetodavac Učitelj- psihijatar Učitelj- terapeut Nesigurnost u dani savjet Teško reći istinu Biranje riječi (2) Najteže- objasniti roditelju problem Drugačiji pogled na odgoj	Važan segment Ponekad teško ostvariti dobru suradnju Napor Trud Suradnja odlična kad je sve odlično Pojava problema- teže surađivati Roditelji- drugačiji pogled na odgoj Roditelji više rade Zaštita = opravdavanje djece Učitelji- krivci Više nema skrivanja obiteljskih problema Učitelji- vaga Obiteljski problemi	Nekompetentnost nastavnika (2) Osobna edukacija Dobra suradnja s većinom roditelja Subjektivni roditelji Biranje riječi Učitelj- savjetodavac

		Prilagođavanje roditeljima Umara Najteže reći ono loše	sve teži Suradnja sa stručnim službama Veći stupanj obrazovanja roditelja = veći problemi Majke više zaštitničke Očevi iskompleksirani Potrebna veća priprema Izučavanje zakona	
	Strukture s kojima su se dosad susreli	Raznolikost Nema jedino istospolnih Jednoroditeljske obitelji Dvoroditeljske obitelji Pomajka u dvoroditeljskoj obitelji Baka i djed skrbnici	Skrbnici koji nisu iz obitelji (2) Jednoroditeljske obitelji (2) Rastavljeni- dijele skrbništvo	Jednoroditeljske obitelji (3) Raznolikost (5)
	Poveznica strukture i odgoja	Problem u odgoju- raznolikost stilova, ne struktura Odgoj neovisan o strukturi Alternativna uvjerenja roditelja		
	Najčešći tip obitelji	Dvoroditeljske (5)	Jednoroditeljske Dvoroditeljske (2) Pola jednoroditeljske, pola dvoroditeljske Ovisi o generaciji Povećanje broja jednoroditeljskih	Jednoroditeljske (2) Dvoroditeljske (3)
Percepcija uključenosti jednoroditeljskih obitelji u djetetovo obrazovanje	Imaju iskustvo rada s jednoroditeljskim obiteljima	Da (5)	Da (7)	Da (5)
	Procjena generalnog iskustva	Iskustvo + (3) Različita iskustva (2) Jedno negativno iskustvo Iskustvo- pola-pola	Iskustvo + (5) Iskustvo – (2)	Iskustvo- pola-pola Iskustvo – Različita iskustva Iskustvo + (3)
	Razlozi za karakteriziranje iskustva kao pozitivnog	Dobra djeca Uključena u zajednicu Pozitivna suradnja Roditelj daje snagu za dvoje		Dobra suradnja
	Razlozi za karakteriziranje	Krivi odgoj Roditelj ne prihvaća	Rastavljeni- otac isključen	Jaz između djece

	iskustva kao negativnog	činjenice Roditelj previše štiti dijete	Majke frustrirane Majke previše zahtjevne	
	Usporedba iskustva u jednoroditeljskim i dvoroditeljskim obiteljima	Problem zbog strukture obitelji? Bolje jednoroditeljska obitelj JRO- posložen život roditelja JRP- djeca imaju mir Struktura ne utječe na probleme (3) JRO- zaštitnički odnos u početku Preuzimanje uloge		Veće poteškoće u dvoroditeljskim obiteljima Nema razlike u strukturi
	Jednoroditeljske obitelji uključene u obrazovanje kao i dvoroditeljske	Da (5)	Ne (2) Nije moguće generalizirati (5) Ovisi	Da Ovisi (4)
	Razlozi zašto nisu jednako uključene		Jedan roditelj dolazi Radno vrijeme roditelja	Radno vrijeme roditelja Obiteljski odnosi (3)
	Razlike između jednoroditeljskih obitelji i dvoroditeljskih obitelji prema uključenosti u obrazovanje	Nema razlike Rastavljeni dolaze zajedno JRO- čest dolazak (2) JRO- veći interes (2)	Emocionalne poteškoće (4) Majke na čeludječacima potrebna čvršća ruka Nema razlike Majka previše zaštitnička Rastavljeni- problem komunikacije (2) Majka- najuključenija od svih roditelja Majka iznimno uključena	
	Povezanost roditeljske uključenosti u obrazovanje i akademskog uspjeha	Uključenost utječe na akademski uspjeh Angažiranost Posloženost Radne navike	Uključenost utječe na akademski uspjeh (3)	
	Najčešći tip komunikacije s jednoroditeljskim obiteljima	Osobni razgovor (3) Informacije (2) Svi vidovi komunikacije Telefon Po potrebi	Osobni razgovor (2) Informacije Poruke Mailovi (2)	Osobni razgovori (5) E- mail
	Razlike između jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji u	Nema razlike	Nema razlika (7) Nije važna struktura obitelji	Emocionalne poteškoće (2) Učitelj potresen nakon razgovora Najteže- slučaj

	komunikaciji			preminulog roditelja Narušeni obiteljski odnosi (2) Roditelji iz JRO traže savjete (2) JRO- više se otvaraju (2) JRO- razlog dolaska- roditeljevi problemi, ne dijete (4) Roditeljima nisu važne ocjene
	Obitelj prema spolu roditelja na čelu	Majčinske (5) Samo jedna očinska	Majčinske (7)	Majčinske (5)
	Razlike prema spolu roditelja na čelu obitelji	Češće majke skrbnice Jednako uključene Jednako tople (2) Jednako brižne (2) Očevima teže Svakodnevne obaveze teže muškarcima Jednako posvećeni Strah očeva u početku Otac skrbnik = zrelija djeca (3) Otac skrbnik = odgovorna djeca (3) Otac skrbnik = odraslija djeca Ocu su problem „ženski problemi“	Nemaju iskustvo s ocem na čelu (5) Negativno iskustvo- otac na čelu Otac- napad na učiteljicu Otac nije dozvoljavao kontakt s majkom	Nemaju iskustvo s ocem na čelu (4) Otac na čelu- poteškoće u suradnji
	Stav	Bez predrasuda Bez promjene stava (5) Potvrđivanje mišljenja (5)	U početku strah U početku rezerviranost Nesigurnost u ishod suradnje Zauzimanje stava u korist djeteta Bez promjene stava (4)	Stav se mijenjao (2) Nekompetentnost nastavnika (4) Veća obzirnost (3) Učitelj daje sve od sebe Osobno iskustvo razvoda Razvoj suosjećanja Razvoj empatije Drugačiji pogled na obitelj Podrška nastavnika Veća objektivnost U početku strah Promišljanje o primjerenosti distanciranog odnosa spram roditelja
Uspostavljanje uspješne suradnje	Jednako kvalitetan odnos u jednoroditeljskim i	Da (5) Struktura obitelji ne utječe (4) Nema osjećaja razlike	Da (7) Ovisi o karakteru Nema osjećaja razlike (5)	Da (4) Ne (1)

	dvoroditeljskim obiteljima	Teško uspoređivati (4)		
	Čimbenici koji utječu na kvalitetu odnosa	Dvoroditeljske- 1 roditelj uključen u suradnju (5) Dvoroditeljske- mama brine o školi Dvoroditeljske- prenošenje informacija drugom roditelju? Problem komunikacije u dvoroditeljskim obiteljima (5) Odgovornost roditelja Zrelost roditelja Brižnost roditelja Nepoznat drugi roditelj u dvoroditeljskim obiteljima Posložena osoba Dvosmjerna komunikacija Dvoroditeljske- sve više očeva na roditeljskom sastanku Jednoroditeljske- zajednički dolazak na roditeljski sastanak Dvoroditeljske- rijetko dolaze zajedno na roditeljski sastanak (3)	Dvoroditeljske obitelji- 1 roditelj uključen u suradnju Viši razredi- manje suradnje	JRO- zahtjevnije su JRO- traže više Jednoroditeljske obitelji nose teret Potrebna prisnost s dozom profesionalnosti
	Primjer neuspješne suradnje	Neuspješna suradnja- shvaćanje kako riješiti problem Neuspješna suradnja (4) Krivi smjer suradnje Slaba suradnja Nije važna struktura obitelji (2) Teško povezati sa strukturom	Neuspješna suradnja Nesigurnost kako procijeniti uspješnost suradnje	Neuspješna suradnja (2)
	Razlozi neuspješne suradnje	Teškoće s pravom istinom Poteškoće u komunikaciji Neriješen problem Previše štite djecu Nesnalažljivi roditelji Rastava	Majka psihički nestabilna Frustrirana majka Ovisi o karakteru (5)	Pristrana majka Dijete se ponaša neprihvatljivo, majka ga brani Majka agresivna prema djetetu Dijete je agresivno Nastavnik ne uspostavlja uspješnu

		Dijete ljuto Otac- tajna Zajednica s djedom i bakom Utjecaj bake i djeda na odgoj Različit odgoj Svaljivanje krivnje na druge Zapuštenost Neodgovornost roditelja Nebriga za dijete Nezrelost roditelja Neprihvatanje teškoća Ovisi o karakteru (3)		komunikaciju s majkom
Prepreke za suradnju	Prepreke	Nema prepreka (5)	Nema prepreka (7)	Nema prepreka
	a) prepreke unutar obitelji	Neodgovoran i neozbiljan roditelj	Zaposlenost roditelja Narušeni obiteljski odnosi (3) Financijska stabilnost Zahtjevni roditelji	Većina roditelja nema prepreke Roditelji se prilikom dolaska osjećaju kao učenici Nema razlike između jednoroditeljskih i dvoroditeljskih Roditelj iscrpljen Odgovornost roditelja (2) Nedostatna komunikacija između rastavljenih
	b) prepreke unutar škole			
	c) prepreke unutar učitelja			Jaz između profesora i roditelja Nedovoljna kompetentnost nastavnika (3)
Prilagodba suradnje specifičnostima	Prilagodba	Uvijek (5) Zahtjevno Naporno Nevažna struktura Nedovoljno obrazovanje nastavnika Nemogućnost pripreme		
	Specifičnosti	Majke- nedostaje im čvrsta ruka Izjednačavanje jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji s obzirom na karakter roditelja (2)		
	Način prilagođavanja suradnje	Obiteljski problemi (3) Problemi djeteta (3)	Dostupnost (2) Savjetovanje pedagoga	Savjetodavne službe Radionice Roditeljski sastanak

		<p>Obrazovanje roditelja (3) Individualnost Savjetovanje Emocionalno povezivanje Pomaganje osobnim primjerom Savjetodavne službe Udruge Podrška Upornost Isto kao i kod dvoroditeljskih</p>	<p>Savjetovanje psihologa</p>	<p>Razgovori</p>
<p>Zaključak</p>	<p>Važno za unapređenje položaja</p>	<p>Nema razlike prema strukturi (5) Savjetovanište Radionice Potrebna materijalna podrška (5) Boravak Besplatna prehrana (4) Besplatni izleti Uključivanje Centra za socijalnu skrb Besplatne aktivnosti Osviještenost drugih roditelja Organizacija pomoći- drugi roditelji Skupljanje odjeće</p>	<p>Dječacima potreban muški uzor (3) Nema poteškoća Dostupnost (2) Ne zna kako unaprijediti (2) Fleksibilno radno vrijeme Veća plaća majkama na čelu JRO Pravna regulacija Pomoć šire društvene zajednice (2) Emocionalna podrška (3) Kazališne predstave Razgovor s djecom</p>	<p>Dobar položaj Besplatna psihološka pomoć (3) Besplatna pravna pomoć (2)</p>
	<p>Važno spomenuti</p>	<p>Nema razlike prema strukturi Razlika- materijalna sredstva Škola maksimalno pomaže</p>	<p>Nema razlike prema strukturi (4) Teže organizirati aktivnosti s JRO Potrebna otvorenost u komunikaciji Manja razlika prema obiteljskoj strukturi nego prije Učenje o obiteljskim strukturama u prvom razredu</p>	<p>Potrebna školska reforma Potrebno ići u korak s vremenom</p>

8. Sažetak

Suradnja jednoroditeljskih obitelji sa školom - perspektiva nastavnika

Sažetak

U teorijskom dijelu rada elaboriraju se specifičnosti jednoroditeljskih obitelji i njihova položaja u društvu te se razrađuje odnos škole i jednoroditeljskih obitelji. U empirijskom dijelu rada prikazano je istraživanje čiji je cilj bio saznati kako nastavnici percipiraju jednoroditeljske obitelji i kakva iskustva u suradnji s njima imaju. Kako bismo odgovorili na istraživačka pitanja, odabrali smo kvalitativni pristup prikupljanja i analize podataka. Za prikupljanje podataka koristile su se fokus grupe. Rezultati istraživanja govore kako nastavnice imaju uglavnom pozitivna iskustva rada s jednoroditeljskim obiteljima, no podijeljenog su mišljenja jesu li jednako uključene u suradnju kao i dvoroditeljske obitelji. Stav nastavnica prema jednoroditeljskim obiteljima se kod jednih mijenjao na pozitivan način, dok se kod drugih nije mijenjao te smatraju kako s njima ostvaruju jednako kvalitetan odnos kao i s dvoroditeljskim obiteljima. Nastavnice prepreke za suradnju uviđaju kod roditelja, a suradnju prilagođavaju u skladu sa specifičnostima obitelji. Rezultati omogućuju bolji uvid u položaj jednoroditeljskih obitelji u društvu i školi, ali upućuju i na neosvijestenu nastavnika o njihovim poteškoćama.

Ključne riječi: jednoroditeljske obitelji, suradnja s roditeljima, škola

Cooperation Between Single Parent Families and School - Teacher's Perspective

Abstract

Theoretical part of this paper elaborates specifics of single parent families and their position in society and relationship between school and single parent families. Empirical part of this paper shows research whose aim was to find out teacher's perception of single parent families and teacher's experiences in cooperation with them. In order to answer research questions, we chose qualitative approach for collecting and analyzing data. For data collection we used focus groups. Analysis of the results included the systematization and classification responses of participants. Results show that teacher's experiences with single parent families are mostly positive, but they differ in opinion about involvement comparing to two parent families. Teacher's attitude towards single parent families changed in positive way or hasn't changed at all and teachers think they achieve quality relationship with all family structures. Teachers see difficulties for cooperation in parents, but adjust cooperation with families according to specifics. Results enable better insight on single parent families' position in society and school and show lack of teachers' sense about their difficulties.

Key words: single parent families, cooperation, school